

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Інтернет-
підтримка

Олександр Борзенко, Олена Лобусова

11

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Рівень стандарту

Пам'ятка № 1. ЯК ПІДГОТУВАТИ ПРОЕКТ

***Проект** — це індивідуальна або колективна конкретна практично-творча справа, поетапний рух до мети, прийнятої та усвідомленої учнем.*

Етапи роботи

I. Планування.

1. Визначення теми, мети проекту, форми кінцевого продукту.
2. Визначення джерел інформації, способів її збирання та аналізу, способу презентації продукту, процедур та критеріїв оцінки результатів.

II. Дослідження.

1. Збір інформації.
2. Аналіз інформації, формулювання висновків.

III. Подання результатів.

1. Оформлення кінцевого продукту.
2. Звіт або презентація продукту.

IV. Оцінка результатів.

Пам'ятка № 2. ЯК ПРОВЕСТИ ДИСКУСІЮ

***Дискусія** — форма колективного обговорення, мета якої — правильно розв'язати проблему через зіставлення різних поглядів.*

Етапи роботи

I. Підготовчий.

1. Формулювання проблеми, мети.
2. Збір інформації про предмет обговорення, визначення понять.
3. Добір аргументів, формулювання питань до опонентів.

II. Основний.

1. Оголошення теми, мети, уточнення ключових понять.
2. Висловлення думок учасників дискусії.
3. Підбиття підсумків.

III. Аналіз дискусії.

Пам'ятка №3. ЯК НАПИСАТИ ЕСЕЙ

Есей — невеликий прозовий твір, у якому в індивідуально-авторській манері висловлено думки та враження з певного приводу.

Для написання есею потрібно:

- ознайомитися з матеріалом, глибоко осмислити його, визначити головне й другорядне;
- викласти власні думки щодо запропонованої теми;
- дотримуватися структури тексту (вступ, основна частина, висновки);
- логічно викладати думки, доречно та правильно їх аргументувати;
- наводити приклади з літератури, історії, інших видів мистецтва тощо;
- викладати матеріал доступно, оригінально.

Пам'ятка №4. ЯК СТВОРИТИ БУКТРЕЙЛЕР

Буктрейлер — це короткий відеоролик за мотивами книги (не більш як три хвилини). Мета буктрейлера — зацікавити читача, спонукати до читання.

Етапи підготовки буктрейлера

1. Вибрати книгу.
2. Створити сценарій буктрейлера — продумати сюжет і написати текст.
3. Дібрати зображення, зняти відео.
4. Записати озвучений текст відповідно до сценарію.
5. Вибрати програму для роботи з відео відповідно до ваших технічних можливостей.
6. Змонтувати відео.
7. Оприлюднити буктрейлер у мережі Інтернет (у блогах, на форумах, у соціальних мережах тощо).

Олександр Борзенко, Олена Лобусова

11

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Рівень стандарту

Підручник для 11 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Харків
Видавництво «Ранок»
2019

УДК 821.161.2:37.016(075.3)

Б82

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.04.2019 №472)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Ілюстрації художника *Олександра Юхтмана*

Борзенко О. І.

Б82 Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 11 класу
закл. загал. серед. освіти / О. І. Борзенко, О. В. Лобусова. — Хар-
ків : Вид-во «Ранок», 2019. — 240 с. : іл.

ISBN 978-617-09-5226-4

УДК 821.161.2:37.016(075.3)

Інтернет-підтримка

Електронні матеріали
до підручника розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-5226-4

© Борзенко О. І., Лобусова О. В., 2019
© Юхтман О. С., іл., обкладинка, 2019
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

Зміст

Пізнавати себе і світ.....	5
Вступ.....	7
РОЗСТРІЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ.....	9
Літературний авангард: проти традиції.....	14
Під знаком вітаїзму.....	18
Павло ТИЧИНА.....	19
«Арфами, арфами...».....	23
«Ви знаєте, як липа шелестить...».....	26
«О панно Інно, панно Інно!..».....	27
«Одчиняйте двері...».....	29
Пам'яті тридцяти.....	31
Євген ПЛУЖНИК.....	32
«Ніч... А човен — як срібний птах...».....	35
«Вчись у природи творчого спокою...».....	37
«Київські неокласики».....	38
Максим РИЛЬСЬКИЙ.....	40
«Солодкий світ! Простір блакитно-білий...».....	43
«У теплі дні збирання винограду...».....	45
Прозове розмаїття.....	47
Микола ХВИЛЬОВИЙ.....	49
Між фанатизмом і людяністю («Я (Романтика)»).....	50
Я (Романтика).....	54
Юрій ЯНОВСЬКИЙ.....	61
Море, молодість, романтика («Майстер корабля»).....	62
Валер'ян ПІДМОГИЛЬНИЙ.....	69
Як бути людиною? (Роман «Місто»).....	70
Остап ВИШНЯ.....	77
Модерна драматургія.....	85
Микола КУЛІШ.....	87
Не лише про зміну прізвища («Мина Мазайло»).....	88
ПЕРЛИНИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	97
Богдан-Ігор АНТОНІЧ.....	100
Зелена Євангелія.....	102
Різдво.....	104
Коляда.....	104
Осип ТУРЯНСЬКИЙ.....	106
Людина і війна («Поза межами болю»).....	107
ПІД ЧУЖИМ НЕБОМ.....	111
Євген МАЛАНЮК.....	114
Уривок з поеми.....	116
Напис на книзі віршів.....	119
Іван БАГРЯНИЙ.....	121
Лишатися людиною («Тигролови»).....	122

ВОЄННЕ ЛИХОЛІТТЯ	129
Олександр ДОВЖЕНКО.....	132
Записки часів війни («Щоденник»).....	133
Мандрівка до світу дитинства («Зачарована Десна»).....	136
Олесь ГОНЧАР.....	140
ЛІТЕРАТУРНЕ «ШІСТДЕСЯТИЦТВО»	145
Василь СИМОНЕНКО.....	149
Я... ..	151
«Задивляюся у твої зіниці...» ..	153
Дмитро ПАВЛИЧКО	155
Два кольори.....	157
«Я стужився мила, за тобою...».....	158
Іван ДРАЧ.....	160
Балада про соняшник.....	162
Микола ВІНГРАНОВСЬКИЙ.....	163
«У синьому небі я висіяв ліс...» ..	165
Григор ТЮТЮННИК	166
МИТЕЦЬ І СУСПІЛЬСТВО	171
Ліна КОСТЕНКО.....	172
«Страшні слова, коли вони мовчать...» ..	174
«Хай буде легко. Дотиком пера...» ..	176
«Недумано, негадано...» ..	177
«По сей день Посейдон посідає свій трон...» ..	178
Про кохання і творчість («Маруся Чурай»).....	179
Маруся Чурай	183
СТОЇЧНА УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ	195
Василь СТУС.....	196
«Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...» ..	200
«Господи, гніву пречистого...».....	201
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	203
Ігор РИМАРУК.....	208
Юрій АНДРУХОВИЧ.....	210
Оксана ЗАБУЖКО	215
Олександр ІРВАНЕЦЬ.....	219
Сергій ЖАДАН.....	222
Галина ПАГУТЯК	225
Володимир ДІБРОВА.....	228
Ярослав МЕЛЬНИК	230
Загальні підсумки	232
Словник термінів і понять	236

Пізнавати себе і світ

◆ ШАНОВНІ ОДИНАДЦЯТИКЛАСНИКИ Й ОДИНАДЦЯТИКЛАСНИЦІ!

Чи багато ми знаємо про життя людей минулих епох? Чи можемо уявити їхні мрії та прагнення? Чи знаємо, які огортали їх ілюзії та які вони робили помилки? Якими були насправді наші попередники та що споріднює «нас» із «ними»?

Відповіді на ці запитання важливі для кожного, хто хоче зробити майбутнє кращим. І тут маємо не лише знати факти історії, а й наблизитися до емоційного та духовного світу наших пращурів.

Минуле приховане в мистецтві слова в особливий спосіб: художні образи розкривають нам таємниці, які неможливо пізнати із сотень і тисяч наукових джерел. Книга — це в певному сенсі «машина часу», що дозволяє відчутти справжній дух іншої доби й розкрити секрети сучасності. Художній твір немовби єднає нас із чужою свідомістю: під час читання ми дивимося на все іншими очима, а отже, здобуємо новий досвід, збагачуємося знаннями про світ і самих себе.

Цей підручник познайомить вас із літературою ХХ століття. Здається, воно не таке вже й далеке, однак становить окрему культурну епоху з її особливими уявленнями про людину й світ. Літературних героїв того часу можна порівняти з людьми на давніх чорно-білих світлинах, що зберігаються чи не в кожній родині. Люди солідного віку, що зараз живуть поруч із вами, на цих фото ще зовсім юні, такі самі, як ви. Але чи завжди розуміємо ми їх? Колись вони були молодими, не в усьому досконаліми, але сповненими надій і життєвих планів. Чи справдилися ті сподівання, чи здійснилися мрії? На ці питання, хай і частково, але дає відповіді література, що зберігає духовні образи тих далеких і водночас близьких нам людей.

Шукати відповіді непросто, адже українська література минулого століття зазнала відчутного впливу радянської ідеології. Були часи, коли письменників примушували мистецькі завдання підпорядковувати партійним гаслам. Не дивно, що сьогодні ці ідеологічні нашарування (більші чи менші) можуть викликати небажання читати або нерозуміння прочитаного. Тож варто готувати себе до критичного й зваженого, вдумливого сприймання цієї «людської історії»: важливо заглиблюватись у підтекст (те, що вичитується «між рядками»), а також активізувати можливості нашого критичного мислення.

У підручнику йдеться про різні за своїм змістом та формою художні твори. Вони відмінні не лише за стилем або ідейним спрямуванням, а й за свободою вираження та культурою авторської думки, за широтою діапазону творчого пошуку. Тому й не слід підходити до всіх творів з одним і тим самим шаблоном. Адже будь-який художній аналіз аж ніяк не є самоціллю — він має допомагати нам краще розуміти твори. Приміром, механічний (хай і ретельний) перелік епітетів і метафор навряд чи наблизить нас до розкриття внутрішнього потенціалу літературного явища.

Не забуваймо, що, як і людина, кожна книга потребує індивідуального підходу. І зазвичай наші зусилля, витрачені на «індивідуальне» — вдумливе й творче — читання, не минають марно. Таке сприйняття художнього тексту сприяє всебічному розвитку особистості, навчає розуміти не лише мистецтво, а й різних людей: і тих, які жили до нас, і наших сучасників.

Читайте із задоволенням та дізнавайтесь нове про себе й світ!

Біля деяких завдань ви помітите додаткові позначки:

завдання виконати письмово

завдання для парної або групової роботи

завдання на вибір учнів

завдання різного рівня складності:

 початковий рівень

 середній рівень

 достатній рівень

 високий рівень

завдання, для виконання якого варто скористатися матеріалами електронного додатка до підручника або мережі Інтернет

Щоб вам було легше орієнтуватися в підручнику, ми розробили систему позначень його окремих розділів:

Розстріляне відродження

Перлини західноукраїнської літератури

Під чужим небом

Воєнне лихоліття

Літературне «шістдесятництво»

Митець і суспільство

Стоїчна українська поезія

Сучасна українська література

Вступ

◆ БЛИЗЬКЕ Й ДАЛЕКЕ ХХ СТОЛІТТЯ

Сто років в історії людства — мало чи багато? Які асоціації виникають у нас, коли ми думаємо про ХХ століття? Світові війни й революції, що забрали десятки мільйонів людських життів. Розпались імперії, зникли старі і з'явилися нові держави. Справдились найсміливіші прогнози фантастів попереднього століття: люди запустили супутник Землі, побували на Місяці, навчилися контролювати ядерну енергію. Автомобіль, літак, телефон, кіно, радіо, телебачення, антибіотики, холодильники, пральні машини й ще безліч винаходів — усе це з'явилося або набуло поширення у ХХ столітті.

Епоха страшних суспільних катастроф і водночас великих досягнень, стрімкого оновлення в усіх сферах людської діяльності. Це доба швидкісних потягів, автомобілів і літаків, а не паротягів і кінних екіпажів, а отже, зовсім інший, ніж у попередні часи, темп життя. Звичайно, відчутно оновилися й суспільні ідеали та мистецькі форми.

◆ НА ШЛЯХУ ДО СВОБОДИ Й НЕЗАЛЕЖНОСТІ

На початку нового століття українці, як і більшість народів Європи, були втягнуті у вир бойових дій. Перша світова війна значно послабила Російську імперію й відкрила перед народами, землі яких входили до її складу, шлях до здобуття національної свободи й незалежності. У прокладанні цього шляху для українців визначальними стали пророчі заповіді поетів Тараса Шевченка й Івана Франка.

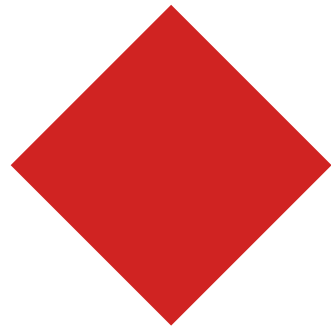
Багатьох захоплювала Шевченкова мрія про ідеальну «оновлену землю», дух українців зміцнювали Франкові рядки з поеми «Мойсей», пронизані вірою у вільне народне майбуття: *«Та прийде час, і ти огнистим видом / Засяєш у народів вільнім колі...»*.

Українці прагнули попроситися зі століттями національного гноблення. Тому й піднялися на боротьбу проти чужоземного панування. У ході народної революції 1918 року постала нова незалежна держава — Українська Народна Республіка. Було скасовано всі заборони, якими влада Російської імперії стримувала природний розвиток нашої культури.

Однак молода українська держава ще не мала сил, щоб вистояти перед зовнішньою збройною загрозою, а національна еліта не виявила політичної зрілості й готовності до об'єднання проти ворога. У виснажливій і нерівній боротьбі з російською навалою Українська Народна Республіка зазнала поразки: більшість українських територій потрапили під вплив Москви, а західні українські землі були окуповані Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

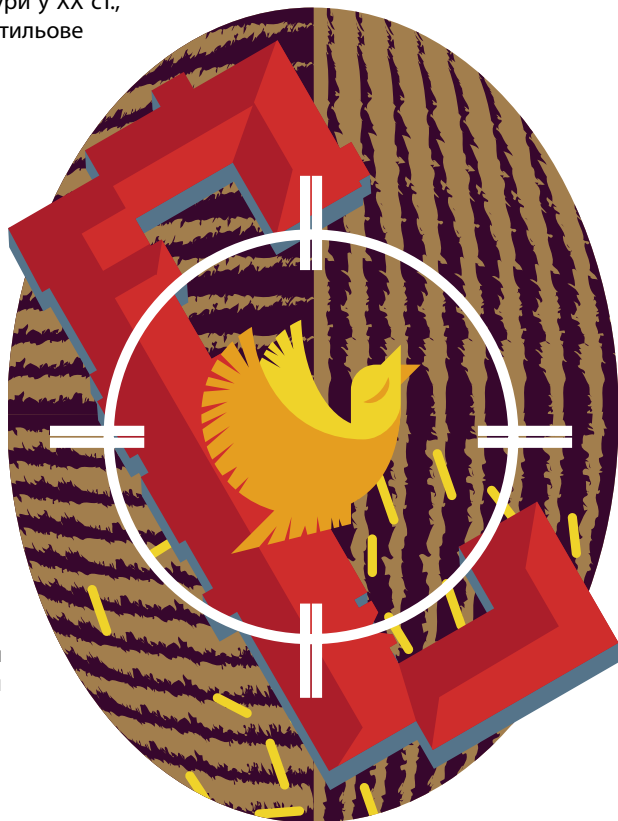
Розстріляне Відродження

Матеріал цього розділу відкриває перед вами широкі можливості для розвитку допитливості, критичного мислення, естетичного смаку, уміння шукати необхідну інформацію, аргументовано доводити власні судження.

**Опрацьовуючи матеріал розділу, ви маєте змогу
набути та виявити такі компетентності:**

- ◆ **літературну** — уміння характеризувати історичні та суспільні умови розвитку літератури у ХХ ст., розповідати про основні напрями, стильове розмаїття мистецтва 1920-х років, пояснювати поняття *«розстріляне відродження»*, значення термінів *«авангард»*, *«футуризм»*, *«урбаністичний роман»*, жанрові особливості усмішки; розповідати про життя і творчість письменників *«розстріляного відродження»*, аналізувати їхні твори;
- ◆ **ключові** — уміння висловлювати власну думку про суспільно-історичні умови розвитку української літератури ХХ ст., літературну майстерність авторів, порівнювати явища, події, знаходити необхідну інформацію, використовуючи різні джерела, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями в житті героїв твору, аналізувати та інтерпретувати твір в аспекті національної культури та загальнолюдських цінностей.

◆ «РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ» ЯК ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ПОКОЛІННЯ

У перші роки існування радянської України література розвивалась дуже швидкими темпами. Розширилась читацька аудиторія, прийшло нове покоління письменників.

Щоб завоювати довіру селянства та інтелігенції, нова й не надто популярна радянська влада в 1920-х роках підтримала процес українізації, уживаючи тимчасових заходів щодо впровадження української мови в різні сфери суспільного життя. За тих умов уповні розкрився талант Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Остапа Вишні, Миколи Куліша, Олександра Довженка, Миколи Зерова, Володимира Свідзинського та ін.

Серед представників цього покоління вирізнявся Микола Хвильовий — визнаний літературний лідер і прихильник європейського розвитку українського мистецтва. Він став ініціатором літературної дискусії 1925—1928 років. У своїх сатиричних памфлетах виступив проти примітивізму радянської пролетарської літератури й закликав орієнтуватися на вершинні зразки західноєвропейського мистецтва.

У памфлеті з провокативною назвою «Московські задрипанки» він писав: *«Отже, оскільки наша література стає нарешті на свій власний шлях розвитку, остільки перед нами стоїть таке питання: на яку із світових літератур вона мусить взяти курс?*

У всякому разі не на російську. Це рішуче і без всяких застережень. Не треба плутати нашого політичного союзу з літературою. Від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати.

Поляки ніколи б не дали Міцкевича, коли б вони не покинули орієнтуватись на московське мистецтво. Справа в тому, що російська література тяжить над нами в віках, як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування. Отже, вигодувати на ній наше молоде мистецтво — це значить затримати його розвиток. <...>

Наша орієнтація на західноєвропейське мистецтво, на його стиль, на його прийоми».

У дискусію втруtilась влада, побачивши в ідеях М. Хвильового серйозну загрозу. Під жорстким моральним тиском він мусив публічно зректися своїх поглядів, а за кілька років покінчив життя самогубством.

На початку 1930-х років природний розвиток мистецтва було штучно припинено. Свобода творчості відійшла в минуле. Розпочалась багаторічна доба

Обкладинка часопису
«Нова генерація»
(1926)

◆ ЛІТЕРАТУРНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Характерна риса літературного процесу 1920-х років — утворення літературних угруповань, завдяки яким письменники реалізовували прагнення до самовиявлення й творчої свободи.

Найбільш чисельними були організації «Плуг» (спілка селянських письменників) і «Гарт» (спілка пролетарських письменників). Учасники «Плугу» (Сергій Пилипенко, Андрій Головка, Петро Панч, Докія Гуменна та інші) виступали за масовість і простоту літератури — щоб була доступною й для малоосвічених читачів.

Коли «Гарт» 1925 року припинив своє існування, його учасники утворили ВАПЛІТЕ (Вільну академію пролетарської літератури), що діяла в Харкові у 1926—1928 роках. Лідером був Микола Хвильовий, а серед його однодумців — Павло Тичина, Майк Йогансен, Аркадій Любченко, Микола Бажан, Микола Куліш, Іван Дніпровський та ін.

Члени ВАПЛІТЕ в Харкові.

Сидять, зліва направо: Павло Тичина, Микола Хвильовий, Микола Куліш, Олекса Слісаренко, Майк Йогансен, Гордій Коцюба, Петро Панч, Аркадій Любченко.

Стоять, зліва направо: Михайло Майський, Григорій Епик, О. Коваленко, Іван Сенченко, Павло Іванов, Юрій Смолич, Олесь Досвітній, Іван Дніпровський
(1926)

Члени ВАПЛІТЕ обстоювали вільний розвиток своєї творчості, орієнтувалися на кращі зразки західноєвропейського мистецтва.

У Києві схожі літературні принципи сповідували група «неокласиків» (Микола Зеров, Максим Рильський, Михайло Драї-Хмара, Павло Филипович, Юрій Клен) та організація МАРС (Майстерня революційного слова), до якої входили Валер'ян Підмогильний, Євген Плужник, Григорій Косинка, Іван Багряний, Борис Антоненко-Давидович, Марія Галич та ін.

Роль активного пропагандиста провладних ідей узяла на себе **Всеукраїнська спілка пролетарських письменників (ВУСПП)**. Її склали колишні члени «Гарту» та «Плугу», які не ввійшли

до ВАПЛІТЕ. Це Іван Кулик, Іван Микитенко, Володимир Коряк, Наталя Забіла, Павло Безпощадний, Леонід Смілянський та ін.

Зрештою комуністична влада заборонила всі без винятку літературні групи й організації. Замість них 1934 року створила Спілку радянських письменників України. За її статутом, у мистецтві міг існувати лише один творчий напрям — **соціалістичний реалізм**. Митці повинні були в оптимістичному ключі зображувати побудову соціалістичного суспільства. Насаджуючи соцреалізм, радянська влада намагалася перетворити письменників на пропагандистів комуністичних ідей.

Карусель П'єро
(Олександр Архипенко, 1913)

Венеція
(Олександра Екстер, 1918)

Чорний супрематичний
квадрат
(Казимир Малевич, 1913)

Портрет жінки
(Михайло Бойчук,
початок 1910-х)

◆ АВАНГАРД: ЗА І ПРОТИ

У своєму прагненні до новизни авангардне мистецтво занадто рішуче заперечувало традицію. Почасти це можна пояснити стрімкими змінами, що сталися в суспільному житті, та впливом науково-технічного прогресу, почасти — далекосяжними планами (ілюзіями?) щодо побудови нового постреволюційного світу. Багато з проголошеного авангардистами так і лишилося деклараціями, а щось виявилось даниною швидкоплинній моді. Однак і реальні впливи авангарду на подальший розвиток мистецтва були немалі.

Найбільш помітну й цікаву спадщину авангард залишив по собі в музиці, малярстві, скульптурі й архітектурі. Українські композиторки і композитори Борис Лятошинський, Стефанія Туркевич-Лукіянович, Зіновій Лисько, Костянтин Шипович розширили виражальні можливості музичного мистецтва. Художники й художниці Олександра Екстер, Олександр Богомазов, Михайло Бойчук, Казимир Малевич, Анатоль Петрицький зробили гідний внесок у європейське малярство. Світову славу завоювали роботи одного з основоположників кубізму в скульптурі Олександра Архипенка.

Літературний авангард збагатив наше письменство розмаїттям міських тем, образів і мотивів. Він сприяв розкриттю психіки й моралі людини індустріальної епохи, зобразив динаміку постреволюційних змін, відтворив життєвий ритм і світобачення перших десятиліть ХХ століття.

Та все ж годі повною мірою оцінити потенційні можливості українського авангарду — його природний поступ був трагічно перерваний у часи комуністичного терору.

Павло Тичина

(1891—1967)

Павло Григорович Тичина народився 15 січня 1891 року в селі Пісках Козелецького повіту на Чернігівщині в сім'ї церковнослужителя. Освіту здобув у початковій школі та в духовній семінарії в Чернігові. Під час навчання співав у семінарському, а згодом у міському хорі. П. Тичина мав абсолютний слух і грав на багатьох музичних інструментах: на флейті, кларнеті та гобої, фортепіано й бандурі. Музикальність позначилась і на його поетичній творчості.

Перебуваючи в Чернігові, П. Тичина дебютував як поет — перші твори написав у 1906 році. А з 1912 року публікував поезії на сторінках журналів «Літературно-науковий вісник», «Рідний край», «Українська хата» та ін.

1913 року П. Тичина переїхав до Києва, вступив до Комерційного інституту. Навчання поєднував з працею в театрі М. Садовського, у якому був помічником хормейстера. На творчість П. Тичини вплинули події 1917 року, пов'язані з боротьбою українців за незалежність. Поет підтримав народний рух за національну свободу. Його дебютна збірка «Сонячні кларнети» (1918) стала помітною подією в українській літературі. Вона засвідчила появу талановитого поета європейського рівня. Далі на П. Тичину чекав складний шлях через тривоги й сумніви, нав'язні кривавими подіями визвольних змагань. Суперечливі настрої тих часів віддзеркалились у збірках «Замість сонетів і октав», «Плуг», «Вітер з України».

1923 року П. Тичина переїхав до Харкова — тодішньої столиці України. Харківське літературне життя відзначалось активністю та водночас і помітним ідеологічним наглядом з боку влади, що поступово посилювався. У різний час поет входив до таких організацій, як «Гарт» і ВАПЛІТЕ.

Із розгортанням масових репресій проти української інтелігенції П. Тичина видав збірку «Партія веде» (1934). У ній зробив спробу узгодити власну творчість із вимогами влади, що згодом призвело до творчої кризи. У зв'язку з цим В. Стус зауважив: *«Як би там не було, Тичина — така ж жертва сталінізації нашого суспільства, як Косинка, Куліш, Хвильовий, Скрипник, Зеров чи Курбас. З однією різницею: їхня фізична смерть не означала смерті духовної. Тичина, фізично живий, помер духовно, але був приневолений*

Павло Тичина

Портрет
Павла Тичини
(Анатоль Петрицький,
1920-ті)

Вірш «О панно Інно...» (1915) важко досягнути самим лише розумом. Автор розраховує на здатність співпереживання, емоційний досвід читачів, котрим знайомий стан закоханості, що надовго залишає свій слід у людській душі. Ліричний герой, занурившись у спогади, якраз і розмірковує над складністю, навіть парадоксальністю людських почуттів.

Дослідники вказували, що ця поезія має й біографічну основу. Коли П. Тичина жив у Чернігові, він був знайомий із сестрами Інною та Поліною Коновал. В одну з них, Поліну, юнак був безнадійно закоханий. Через роки він створив поетичний твір про ті давні й дивні почуття.

Здається, саме самотність підштовхнула ліричного героя до сповіді («Я — сам. Вікно. Сніги...»). Подумки із засніженої зими сьогодення він переноситься до весни й кохання («Давно. Цвіли луги...»). Та й не одразу говорить те, що хотів насправді сказати. Адже від згадки про одну сестру, яку любив «дитинно, злотоцінно», майже непомітно переходить до відвертої й інтимної розмови з іншою («О панно Інно, панно Інно...»). У пам'яті героя зринають спогади про «іншу сестру» («Зимовий вечір. Тиша. Ми»). І далі все розвивається майже поза волею героя («А хтось кричить: ти рідну стрів!»).

І не важливо, зрештою, чи був герой насправді закоханий в «іншу сестру», чи просто самотність, пам'ять і фантазія зіграли з ним отакий жарт. Не випадково автор лишив фінал відкритим: «Сестра чи Ви? — Любив...» І справді, головне те, що любив!

Портрет дівчини
(Федір Кричевський, 1930-ті)

◆◆◆◆ Читацький практикум ◆◆◆◆◆

О панно Інно, панно Інно!
Я — сам. Вікно. Сніги...
Сестру я Вашу так любив —
Дитинно, злотоцінно.
Любив? — Давно. Цвіли луги...
О панно Інно, панно Інно,
Любові усміх квітне раз —
це й тлінно.
Сніги, сніги, сніги...

Я Ваші очі пам'ятаю,
Як музику, як спів.
Зимовий вечір. Тиша. Ми.
Я Вам чужий — я знаю.
А хтось кричить: ти рідну стрів!
І раптом — небо... шепіт гаю...
О ні, то очі Ваші. — Я ридаю.
Сестра чи Ви? — Любив...

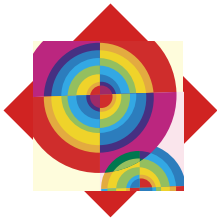

«Київські неокласики»

◆ «ГРОНО П'ЯТІРНЕ»

Поет Володимир Сосюра, пишучи про навчання в Комуністичному університеті ім. Артема в Харкові, пригадав лекцію одного «професора» на тему «Красота — это контрреволюция». Ця лекція здалася поетові «чудною і дикою», і він зауважив щодо цього вислову викладача: *«Мені дивно було, як це він проповідував, хоч сам любив квіти і мав дуже красиву дружину»*. Така ніби анекдотична історія насправді правдиво віддзеркалює абсурдну ситуацію 1920-х років, показуючи вороже ставлення прихильників комуністичної ідеології до естетизму та й до світової культурної спадщини взагалі.

Групу київських поетів, які сповідували відданість красі та класичним зразкам, за таких умов постійно звинувачували в прихильності до «чистого мистецтва», що співвідносилось із «буржуазною» естетикою. Ця група митців отримала назву **«неокласики»**. Неформальним лідером «київських неокласиків» був поет і літературний критик Микола Зеров. У сонеті М. Драй-Хмари «Лебеді» є такі промовисті рядки: *«О грона п'ятірне нездоланих співців, / крізь бурю й сніг гримить твій переможний спів, / що розбиває лід одчаю і зневіри»*.

До неокласичного «грона п'ятірного», окрім М. Зерова, належали Максим Рильський, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара та Освальд Бургардт (Юрій Клен). Усі з доброю освітою та бездоганним мистецьким смаком, «неокласики» не схвалювали агресивного безкультур'я пролетарських письменників. Не дивно, що їх звинувачували в нехтуванні революційними ідеалами.

◆ ЧОМУ «НЕОКЛАСИКИ»?

Класиками (від лат. *classicus* — зразковий) називають митців, творчість яких пройшла випробування часом. Наприклад, античних письменників. Їхні твори стали своєрідним естетичним еталоном, який наслідували поети доби Відродження, а також літератори епохи Класицизму. Напевно, усіх цих «наслідувачів» умовно можна називати **неокласиками**.

До них, скажімо, належали французькі «парнасці». Їхня творчість була представлена в збірниках «Сучасний Парнас», після виходу яких усталилась і назва групи. До «Парнасу» входили Теодор де Банвіль, Франсуа Коппе, Сюзанн-Прюдом, Жозе-Марія де Ередія та ін. Ці митці обстоювали вдосконалення поетичної форми та літературної мови, виступали за високу якість поезії, нагадуючи, що література — це передусім мистецтво. «Парнасці» високо цінували античну культурну спадщину й нерідко зверталися до неї у власних творах.

Максим Рильський

(1895—1964)

Максим Рильський

Максим Тадейович Рильський народився 19 березня 1895 року в Києві. Дитинство провів у селі Романівці (нині Житомирська область). Батько майбутнього поета — етнограф, публіцист, громадський діяч Тадей Рильський — походив із багатого й шляхетного польського роду. Мати Максима Рильського, Меланія Федорівна, була селянкою.

У родині майбутнього митця частими гостями були композитор М. Лисенко, етнографи і фольклористи О. Русов, Д. Ревуцький, актор і режисер П. Саксаганський. 1902 року Тадей Рильський помер, і родина змушена була переїхати з Києва до родинного маєтку в Романівці (нині Житомирська область). Коли Максимові виповнилося вісім років, його віддали до приватної гімназії в Києві. Під час навчання він жив і виховувався в родинях М. Лисенка та О. Русова. Закінчивши гімназію, навчався спочатку на медичному, а потім на історико-філологічному факультеті Київського університету. Писати почав рано, 1910 року видав збірку «На білих островах».

Далі були книжки «На узліссі», «Під осінніми зорями».

Події революції не дозволили М. Рильському здобути повну університетську освіту. Поет залишив Київ і вчителював по селах до осені 1923 року. Тоді й написав свої найкращі твори, що склали збірку «Синя далечінь» (1922).

Повернувшись до Києва, М. Рильський викладав у школі, багато писав. Випустив книжки «Крізь бурю й сніг», «Тринадцята весна», «Де сходяться дороги», «Гомін і відгомін». Належав до групи «київських неокласиків». Незалежна літературна позиція поета викликала роздратування влади. 1931 року М. Рильського заарештували. Після кількомісячного перебування у в'язниці він був змушений піти на компроміс. Збірка «Знак терезів» (1932), написана після ув'язнення, засвідчила намагання автора виявити лояльність до панівного режиму.

У численних наступних збірках М. Рильський не виходив поза межі ідеологічних заборон. Лише після смерті радянського диктатора Й. Сталіна в 1953 році поет зміг виявити своє істинне поетичне світобачення. Були написані книжки «Троянди й виноград» (1957), «Далекі небосхили» (1959), «Голосіївська осінь» (1959), «В затінку жайворонка» (1961).

А ще М. Рильський увійшов в історію української культури як неперевершений майстер художнього перекладу. Йому належать переклади творів французької, польської та російської літератур.

Помер Максим Рильський 24 липня 1964 року, похований на Байковому кладовищі в Києві.

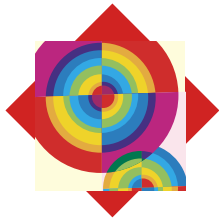

Прозове розмаїття

Сама доба визначила тематику прози 1920-х років: соціальні суперечності й боротьба між різними суспільними силами, перетворення в українському селі, зміни в місті, у родинних стосунках. У центрі уваги перебувало становлення української людини, яка пройшла крізь буремні роки революції й активно утверджувала себе.

Ключовою проблемою, яку осмислювали прозаїки, було **змагання нового зі старим**, віджилим і консервативним, усім, що заважає розкріпаченню людської особистості. Особливу увагу письменники приділяли **національній проблемі**, шляхам подальшого розвитку народу, питанням мови й культури.

Митці також зверталися до осмислення **морально-етичних проблем**: громадянського обов'язку й особистого інтересу, загальнолюдських і класових цінностей, колективного й індивідуального, революційного фанатизму, стосунків у родині й конфліктів між поколіннями тощо. Нерідко порушували й суміжні **філософські проблеми**: добра і зла, сенсу життя, вибору, життя і смерті.

У першій половині 1920-х років переважали **малі епічні жанри**: оповідання, новела, нарис, фейлетон. У них з'явились породжені революцією людські типи зі своїми життєвими уподобаннями, прагненнями й ідеалами. Набули поширення психологічні новели (М. Хвильовий, Г. Косинка), оповідання з філософським забарвленням (В. Підмогильний, А. Любченко), гумористичні й сатиричні твори (Остап Вишня), поезія в прозі (Г. Михайличенко, Ю. Яновський, М. Івченко та ін.).

У жанрі **повісті** літератори звертались до політичної сатири, розробляли історичні, пригодницькі та детективні різновиди. А вже в другій половині 1920-х років по-справжньому утвердився **роман**: побачили світ твори О. Досвітнього, Ю. Смолича, А. Головка, В. Підмогильного, Є. Плужника, Б. Антоненка-Давидовича, О. Слісаренка, В. Домонтовича, Ю. Яновського та ін. Виходять у світ такі різновиди романів: соціально-психологічний («Смерть» Б. Антоненка-Давидовича), інтелектуальний («Місто» В. Підмогильного), авангардний («Жанна-батальйонерка» Гео Шкурупія), пригодницький («Чорний ангел» О. Слісаренка).

Дівчата з книжкою
(Софія Налепінська-Бойчук, 1927)

Микола Хвильовий

(1893—1933)

Микола Григорович Хвильовий (справжнє прізвище Фітільов) народився 13 грудня 1893 року в селищі Тростянець на Харківщині (нині місто Сумської області). Здобувши початкову освіту, вступив до Богодухівської гімназії, з якої був виключений у п'ятому класі. 1916 року екстерном склав гімназійні іспити й отримав диплом, що підтверджував середню освіту. Тоді ж потрапив до війська, брав участь у бойових діях під час Першої світової війни. А вже влітку 1918 року організував повстанський загін на Харківщині. Наступного року вступив до комуністичної партії України.

Навесні 1921 року М. Хвильовий перебрався до Харкова, тодішньої столиці. Написав і видав поему «В електричний вік» та збірку «Жовтень». Відтоді часто друкував свої твори в періодичі. Окрім збірок «Молодість» і «Досвітні симфонії», опублікував ще й книжку новел «Сині етюди» (1923). Входив до мистецької організації «Гарт».

Новий етап у творчості М. Хвильового розпочався 1925 року, коли з його ініціативи було засновано літературно-мистецьке угруповання ВАПЛІТЕ. Ця організація об'єднала частину українських письменників, які на той час жили в Харкові: П. Тичину, Ю. Яновського, М. Куліша, А. Любченка, М. Бажана, О. Довженка, М. Йогансена, О. Слісаренка, Ю. Смолича та ін. Тоді М. Хвильовий написав нові прозові твори, що здобули визнання читацької аудиторії: «Мати», «Арабески», «Повість про санаторійну зону», «Сентиментальна історія», «Із Вариніої біографії», «Іван Іванович».

Прозаїк розгорнув літературну дискусію (1925—1928), що захопила людей науки, культури й мистецтва. Написав гострі памфлети «Камо грядеши?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму», «Україна чи Малоросія?». У них виступив проти примітивізму деяких радянських письменників і закликав орієнтуватися на найкращі зразки європейського мистецтва.

Від обговорення шляхів літературного розвитку дискусія перейшла в політичну площину. Комуністична верхівка засудила позицію М. Хвильового. Після нищівної критики він мусив написати покаянного листа. Створену 1929 року за його участю літературну організацію «Пролітфронт» заборонили.

Голодомор 1932—1933 років та репресії справили гнітюче враження на письменника. На знак протесту проти арештів української інтелігенції М. Хвильовий прийняв фатальне для себе рішення — 13 травня 1933 року вчинив самогубство.

Микола Хвильовий

У творі зливаються реальне й уявне, дійсність і марення. Виклад уривчастий і нервовий, ведеться від імені героя. Навколо запеклі бої, а в палаці розстріляного шляхтича засідає «чорний трибунал комуни». Тут чи не кожна деталь символічна. Портрети «княжої фамілії» зливаються в загальний образ старої доби. Усе, що відбувається навколо, — запекла боротьба.

І в цій боротьбі герой уже не належить собі. Він не звичайний повстанець, а ще й чекіст, представник карального органу революції. Його місія жорстока й кривава — нещадно нести смерть усьому, що належить до старого світу.

У трибуналі ще двоє: бездушний фанатик доктор Тагабат («з холодним розумом і з каменем замість серця») та безвольний хлопчина Андрюша з «розгубленим обличчям». А за всім цим наглядає вартовий-дегенерат — садист, завжди готовий убивати. Вони привласнили право позбавляти життя. Тагабат робить це рішуче й без жодних вагань, натомість Андрюша лише покірно схвалює рішення трибуналу.

Герой переживає хвилини розпачу, бо розуміє: доктор Тагабат «мій безвихідний хазяїн, мій звірячий інстинкт». Натомість мати уособлює людське, і голова трибуналу гостро усвідомлює це, лишившись на самоті: «Тут, в тихій кімнаті моя мати не фантом, а частина мого власного злочинного “я”, якому я даю волю. Тут, в глухому закутку, на краю города, я ховаю від гільйотини один кінець своєї душі».

Психологічний сюжет твору — історія про смерть людини й народження фанатика, який зрікається себе. А «зовнішній» сюжет поступово веде від драматичних вагань до остаточного вибору. Чергова справа: чоловік падає на коліна й просить зберегти йому життя, жінка згадує про трьох своїх дітей. Та голова трибуналу невблаганний: «Розстрілять!». І його охоплює збочене піднесення: «Туман стояв перед очима, і я був у тім стані, який можна кваліфікувати як надзвичайний екстаз».

Ще одна справа про черниць, які вели контрреволюційну агітацію. І тут несподіванка: «Але я повертаюся і бачу — прямо переді мною стоїть моя мати, моя печальна мати, з очима Марії».

Наступ ворогів змушує «чорний трибунал» тікати. Але є ще остання партія засуджених, яку треба «ліквідувати». Серед в'язнів — мати. Нарешті, настає жажлива кульмінація й разом із нею розв'язка, коли відбувається остаточна метаморфоза героя — перетворення на фанатичного слугу «загірної комуни»: «...Тоді я у млості, охоплений пожегом якоїсь неможливої радості, закинув руки на ший своєї матері й притиснув її голову до своїх грудей. Потім підвів маузера й нажав спуск на скроню».

Пропагандистський радянський плакат (1920-ті)

— Тут засідає садизм!

Я:

— ... (мовчу).

На міській башті за перевалом тривожно дзвенить мідь. То б'є годинник. З темного степу доноситься глуха канонада.

Мої товариші сидять за широким столом, що з чорного дерева. Тиша. Тільки дальній вокзальний ріжок телефонного апарату знов тягне свою печальну, тривожну мелодію. Зрідка за вікном проходять інсургенти.

Моїх товаришів легко пізнати:

доктор Тагабат,

Андрюша,

третій — дегенерат (вірний вартовий на чатах).

Чорний трибунал у повному складі.

Я:

— Увага! На порядку денному діло крамаря ікс!

З давніх покоїв виходять льокаї і також, як і перед князями, схилиються, чітко дивляться на новий синедріон і ставлять на стіл чай. Потім нечутно зникають по оксамиту килимів у лабіринтах високих кімнат.

Канделябр на дві свічі тускло горить.

Світлу не сила досягти навіть чверти кабінету. У височині ледве манячить жирандоля. В городі — тьма. І тут — тьма: електричну станцію зірвано. Доктор Тагабат розвалився на широкій каналі вдалі від канделябра, і я бачу тільки білу лисину й надто високий лоб. За ним іще далі в тьму — вірний вартовий із дегенеративною будівлею черепа. Мені видно лише його трохи безумні очі, але я знаю:

— у дегенерата — низенький лоб, чорна копа розкуйовдженого волосся й приплюснутий ніс. Мені він завжди нагадує каторжника, і я думаю, що він не раз мусів стояти у відділі кримінальної хроніки.

Андрюша сидить праворуч мене з розгубленим обличчям і зрідка тривожно поглядає на доктора. Я знаю, в чому справа.

Андрюшу, мого бідного Андрюшу, призначив цей неможливий ревком сюди, в «чека», проти його кволої волі. І Андрюша, цей невеселий комунар, коли треба енергійно розписатись під темною постановою —

— «розстрілять»,

завше мнеться, завше розписується так:

не ім'я і прізвище на суворому життєвому документі ставить, а зовсім незрозумілий, зовсім химерний, як хетейський ієрогліф, хвостик.

У підвалі ЧК
(Іван Владимиров, 1919)

дрібненькими сльозами, як у дитинстві на теплих грудях. Я пориваюся крикнути:

— Мати! Кажу тобі: іди до мене! Я мушу вбити тебе.

І ріже мій мозок невеселий голос. Я знову чую, як мати говорить, що я (її м'ятежний син) зовсім замучив себе.

...Що це? невже знову галюцинація?

Я відкидаю голову.

Так, це була галюцинація: я давно вже стояв на порожнім узліссі напроти своєї матері й дивився на неї.

Вона мовчала.

...Панцерник заревів у бору.

Здіймались огні. Ішла гроза. Ворог пішов у атаку. Інсургенти відходять.

...Тоді я у млості, охоплений пожегом якоїсь неможливої радості, закинув руку за ший своєї матері й притиснув її голову до своїх грудей. Потім підвів мавзера й нажав спуск на скроню.

Як зрізаний колос, похилилася вона на мене.

Я положив її на землю й дико озирнувся. — Навкруги було порожньо. Тільки збоку темніли теплі трупи черниць. — Недалеко грохотіли орудія.

...Я заложив руку в кишеню й тут же згадав, що в княжих покоях я щось забув.

«От дурень!» — подумав я.

...Потім скинувся:

— Де ж люди?

Ну да, мені треба спішити до свого батальйону! — І я кинувся на дорогу.

Але не зробив я й трьох кроків, як мене щось зупинило.

Я здригнув і побіг до трупа матері.

Я став перед ним на коліна й пильно вдивлявся в обличчя. Але воно було мертве. По щоці, пам'ятаю, текла темним струменем кров.

Тоді я звів цю безвихідну голову й пожадливо впився устами в білий лоб. — Тьма.

І раптом чую:

— Ну, комунаре, підводься!

Пора до батальйону!

Я зиркнув і побачив:

— переді мною знову стояв дегенерат.

Ага, я зараз. Я зараз. Так, мені давно пора! — Тоді я поправив ремінь свого мавзера й знову кинувся на дорогу.

...В степу, як дальні богатирі, стояли кінні інсургенти. Я біг туди, здавивши голову.

Юрій Яновський

(1902—1954)

Юрій Іванович Яновський народився 27 серпня 1902 року на хуторі Майєрове на Херсонщині. Згодом родина Яновських оселилася в Єлисаветграді (тепер — Кропивницький). У земському реальному училищі цього міста Юрій Яновський здобув середню освіту. Потім навчався в Київському політехнічному інституті.

Літературною творчістю захопився в юнацькому віці, писав вірші російською, згодом — українською. 1925 року переїхав до Харкова, працював у редакції журналу «Кіно». Невдовзі видав книжку новел «Мамутові бивні».

1926 року Ю. Яновський одержав посаду художнього редактора на Одеській кінофабриці, але вже через рік повернувся до Харкова. Був активним членом ВАПЛІТЕ, підтримував М. Хвилювого.

Наприкінці 1920-х — на початку 1930-х років письменник опублікував низку прозових та поетичних творів (збірка новел «Кров землі», поетична книжка «Прекрасна УТ»). Тоді ж опанував романний жанр. 1928 року видав роман «Майстер корабля», а 1930 року — «Чотири шаблі». Щоб убезпечити себе від переслідувань, 1935 року в дусі соцреалізму написав роман «Вершники».

Завоювавши прихильність влади, Ю. Яновський 1939 року перебрався до Києва, де очолив редакцію журналу «Українська література» (з 1946 року — «Вітчизна»). Під час Другої світової війни був військовим кореспондентом. Тоді написав драму «Син династії» та збірку оповідань «Земля батьків».

Після війни Ю. Яновського критикували «за пропаганду буржуазно-націоналістичної ідеології» на сторінках редагованого ним журналу «Вітчизна» й навіть звільнили з посади головного редактора. Його новий роман «Жива вода» теж був розкритикований. Ю. Яновський змушений був дослухатися до партійної критики й розпочати роботу над другою редакцією роману (твір був надрукований уже після смерті автора під назвою «Мир»). Наприкінці 1940-х років Яновський зазнав з боку влади морального та матеріального тиску. Він знову мусив доводити свою лояльність.

Помер Ю. Яновський 25 лютого 1954 року в Києві.

Юрій Яновський

Обкладинка літературно-художнього журналу «ВАПЛІТЕ» (1927)

◆ СЮЖЕТ І ОБРАЗИ РОМАНУ

У «Місті», як в інтелектуальному романі, зовнішня канва подій не є аж надто складною й заплутаною, натомість наголос поставлено на особистісних і психологічних змінах Степана Радченка — сільського юнака, який прибуває до міста, сповнений амбітних планів. Хоча оповідь у творі ведеться від третьої особи, автор говорить переважно від імені героя, й читач має змогу сприймати все, що відбувається у творі, в осмисленні Степана Радченка.

На початку твору мета героя — здобути в місті освіту й повернутися до села, щоб використати нові знання й досвід для його розбудови. Місто він сприймає як щось чуже й загрозове. Пізніше Степанова мета змінюється: тепер він хоче стати завойовником міста. Городян — *«крамарів, безглузвих вчителів, безжурних з дурацків ляльок у пишних уборах»*, — на його думку, треба *«вимести геть»*, а в місто має влитися *«свіжа кров села»*, тобто такі сільські хлопці, як він. Але з часом і ця мета зазнає змін, хоч герой, можливо, їх і не усвідомлює. Упродовж дії твору він таки завойовував місто (побудував успішну кар'єру, здобув повагу в письменницькому товаристві), і у фіналі воно *«покірно лежало внизу хвилястими брилами скель, позначене вогняними крапками, і простягало йому з нітьми горбів гострі кам'яні пальці»*. Але водночас і місто ніби поглинає Степана, він стає його частиною.

Усі етапи Степанового шляху в місті та зміни у його особистості можна співвіднести з певними зовнішніми обставинами: це житло, у якому він мешкає, приятелі, з якими він спілкується, та жінки, з якими має любовні стосунки. На початку сільський хлопець квартирує у крамаря Луки Гнідого. Господар поселив квартиранта не в будинку, а в комірчині-столярні — принизлива ситуація, що є для Степана одним із проявів недружнього міста. У цей період він закоханий у сільську дівчину Надійку та спілкується з Левком — більш досвідченим студентом із села, якого головний герой ставить собі за приклад.

У місті Степан розпочинає нову сторінку свого життя: наполегливо готується до іспитів, вступає до інституту, виконує громадські доручення, а ще викладає на курсах українізації. Побувавши на літературному вечорі, він вирішує й собі стати письменником. Перше оповідання «Бритва» хлопець підписує як Стефан Радченко (ім'я Степан здається йому аж надто простим).

Відмова критика Світозарова (його прототипом вважають Миколу Зерова) приділити увагу молодому письменнику стає для юнака болючим ударом: *«Несподівана рана заступила юнакові всі думки. Почуття, що з дому він виходив пишним Стефаном, а вертатись має затюканим Степаном, не хотіло його покидати»*. Того вечора він припиняє стосунки з Надійкою. Гнітючий епізод, у якому

Сінний ринок
(Олександр Богомазов, 1914)

Степан фактично гвалтує дівчину, можна розглядати як символічний: герой нібито мститься селу, яке уособлює Надійка, за своє приниження.

На цей час він уже мешкає не в столоярні, а в кухні родини Гнідих, де невдовзі починаються його любовні зустрічі з господинею дому Тамарою Василівною, яку Степан називає «мусінькою». Стосунки зі значно старшою за себе жінкою хлопець сприймає як можливість для здобуття нового досвіду: *«Поволі присвячуючи хлопця до таємниць кохання, вона навчила його цінувати поцілунок, що досі йому нікчемною забавкою здавався, та все інтимне плетиво жаги, що виробила людськість за час від кам'яного віку дотепер»*.

Люди в місті
(Фернан Леже, 1919)

Степан знаходить порозуміння з Максимом, сином Гнідих, та студентом Борисом Задорожним. Однак дружба з жодним із них не складається: Максим іде з дому, дізнавшись про стосунки Степана з його матір'ю, а Борис просто стає нецікавим Радченку, як і все студентське середовище. Герой узагалі зображений як глибинно самотня особистість: *«Мав десятки знайомих і жодного друга, ходив поруч, а почував від усіх незмірну віддаль»*. Єдиний, хто залишається з ним упродовж усієї дії твору, — це поет Вигорський. Степан веде з ним тривалі розмови про людське призначення, культуру, мистецтво й літературу. Через вислови цього персонажа автор передає складні, а часом і парадоксальні роздуми, що посутньо збагачують інтелектуальну основу твору.

На новому етапі свого життя Степан уже має можливість платити за окрему кімнату, тому з полегшенням залишає будинок Гнідих і «мусіньку». Перед тим він купує новий костюм і спалює старий одяг — ще один знаковий вчинок, що символізує прощання з минулим. Твори Радченка публікують у літературних журналах, і таким чином він уже набуває статусу письменника. Крім того Степан здобуває й певне місце в письменницькому товаристві, отримує посаду секретаря в журналі.

У цей час у нього зав'язуються стосунки із Зоською Голубовською. Вони цінні для Степана насамперед тим, що це стосунки зі справжньою міською дівчиною: *«Саме міськість і вабила його в ній, бо стати справжнім городянином було першим завданням його сходу»*. Із розвитком їхніх взаємин стає зрозумілим, що дівчина, нібито інфантильна й легковажна, розуміє Степана як особистість і має до нього глибокі почуття, а він, у свою чергу, сприймає її як рідну людину в чужому місті. Та з часом і Зоська перетворюється для героя на перейдений етап. Дізнавшись про самогубство колишньої коханої, Степан болісно переживає свою провину: *«Хотілось бігти, кричати, плазувати навколішках, благати, вити. Щоб хтось покарав. Щоб хтось простив»*. Однак уже невдовзі хлопець розрадила звістка від комісiонера, котрий знайшов для нього квартиру в престижному районі. Степан остаточно прощається із Зоською й розпочинає новий період у своєму житті.

іронія. В Остапа Вишні вона є ефективним засобом створення легкої ігрової атмосфери. Він іронізує з літературознавчих штампів про «сприятливі обставини», «родинне оточення» й «формування свідомості письменника». Ось хоча б таке: «Головну роль у формації майбутнього письменника відіграє взагалі природа — картопля, коноплі, бур'яни».

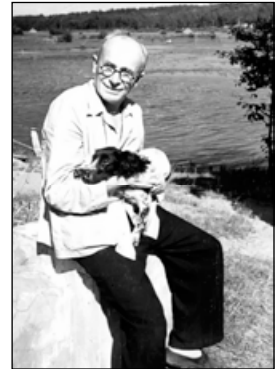
Серед іншого автор пригадав і навчання в Зіньківській школі разом з Миколою Зеровим та «втрачений» тоді шанс теж стати «неокласиком»: «Самі ж знаєте, неокласиком бути — силу треба терпіння. Читай Горація, Вергілія, Овідія та інших Гомерів. А бути сучасним письменником значно легше. Нічого собі не читаєш, тільки пишеш. І всі задоволені».

У «Моїй автобіографії» згадано й про участь в українській революції: «Як ударила революція — завертівся. Будував Україну, бігав з Центральної ради в університет, а з університету в Центральну раду». Саме іронія нерідко дозволяє гумористові приховати й сумні спогади, наприклад, про арешт: «Ну, а потім під'їхала «платформа», мене й посадили. Потім відпустили, але я вже з «платформи» не злавив. Нема дурних». Слід зауважити, що в УРСР могли творити лише ті письменники, які «визнають і підтримують політичну платформу радянської влади». Тож зрозуміло, що означає тут авторське «нема дурних» і в якій емоційній тональності воно звучить.

Остап Вишня пише, що в Харків його «переїхали», натякаючи на арешт і перебування в тюрмі. Вийшовши на волю, працював у газеті, а згодом став літератором, хоч і про це — не без іронії: «Потім купив портфеля — зробився вже справжнім солідним письменником».

Змішування стилів дозволяє йому промовляти «на межі» серйозного й сумного. Участь у революції, арешт, літературні організації, друзі-письменники Хвильовий і Досвітній — і поряд кумедні роздуми про «секрети літературної творчості». А далі таке, що зовсім не годиться для поважної автобіографії, а швидше для приватного альбому: «Із тварин — найбільше люблю кіз. Із комах — осу. Найулюбленіший колір — жовто-бурий. Запах — фіалка. Із квіток найбільше люблю — фуксію. Котів люблю за хвіст тягати. Із страв найсмачніша — смажена картопля, щоб хрумтіла на зубах. Жінок люблю стрижених і голених, і щоб у чоботях».

Дуже легко розгубитись читачеві, котрий збирається враз скласти якісь чіткі визначення «теми» та «ідеї»! Адже автор розповідає про себе в особливий — ігровий спосіб. За смішним приховує сумне, за показною відстороненістю або байдужістю — щирий ліризм. Органічно поєднує автобіографічні факти із суб'єктивними оцінками та виявляє психологію перекonanого життєлюбця, для якого іронія (подекуди гірка) — то не лише художній засіб, а ще й дієвий складник не надуманого, а вистражданого в нелегких випробуваннях філософського оптимізму.

Остап Вишня зі своїм спаніелем Гаєм (1950-ті)

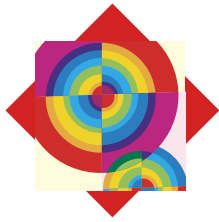

Модерна драматургія

На 1920-ті роки припав активний розвиток українського театрального мистецтва. Численні самодіяльні колективи продукували вистави-агітки, що були засобом ідеологічної пропаганди. Вони відзначались прямолінійністю, схематизмом, наявністю мітингових штампів.

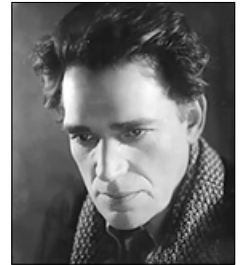
Серйозні театри уникали агіток, однак гостро відчували брак нових драматичних творів на злободенну тематику. Виставляли п'єси Лесі Українки, В. Винниченка, Олександра Олесья. Репертуарний голод намагались частково задовольнити переробками літературної класики — інсценівками Т. Шевченка, М. Гоголя, І. Франка та ін.

Провідні позиції посідали два творчі колективи: Театр імені І. Франка під керівництвом Гната Юри та «Березіль» на чолі з Лесьем Курбасом.

1923 року «франківці» переїхали з Вінниці до Харкова — тодішньої столиці України. До провідного складу трупи входили Юрій Шумський, Ганна Борисоглібська, Віктор Добровольський, Дмитро Мілютенко, Катерина Осмяловська, Микола Яковченко, Поліна Нятко та ін. Вони з великим успіхом здійснили постановки

Наталія Ужвій

Амвросій Бучма

Фрагмент вистави
«Народний Малахій»
у постановці театру
«Березіль» (1928)

Фрагмент вистави «Алло на хвилі 477»
у постановці театру «Березіль» (1929)

Лесь Курбас
(світлина
зі справи НКВС)

Микола Куліш

(1892—1937)

Микола Гурович Куліш народився 6 грудня 1892 року в селі Чаплинці на Херсонщині в селянській сім'ї. Початкову освіту здобув у народній школі, навчався в Олешківському міському училищі та в гімназії. Саме тоді захопився літературною творчістю. Іспити за повний курс гімназії склав екстерном. Вступив до університету, однак Перша світова війна змусила змінити плани: потрапив до Одеської школи прапорщиків, а згодом брав участь у бойових діях.

1917 року в Олешках на Херсонщині М. Куліш займався громадською роботою, визначився з політичними вподобаннями — вступив до комуністичної партії. Сформував і очолив Дніпровський селянський полк, у складі якого воював з білогвардійцями. Потім займався організацією закладів освіти в Олешках та Одесі.

1924 року М. Куліш написав п'єсу «97» про голод 1921—1923 років. Прем'єра відбулась у Харківському театрі ім. І. Франка й одразу завоювала прихильність глядачів. Драматург переїхав до Харкова, одержав посаду в редакції журналу «Червоний шлях». Входив до ВАПЛІТЕ, був членом президії, а згодом і президентом цієї організації. У дискусії 1925—1928 років підтримав позицію М. Хвильового, виступив проти провінціалізму в культурі.

У Харкові М. Куліш написав нові п'єси — «Комуна в степах», «Зона», «Хулій Хурина», «Отак загинув Гуска» та ін. А його твори «Народний Малахій» і «Мина Мазайло» були виставлені Лесем Курбасом у театрі «Березиль».

Після розпуску ВАПЛІТЕ М. Куліш очолював Українське товариство драматургів і композиторів, входив до редколегії журналу «Літературний ярмарок», був членом президії мистецької організації Пролітфронт, що 1931 року припинила існування. Влада переслідувала драматурга. Після кількох показів заборонили його п'єсу «Маклена Граса».

А в грудні 1934 року М. Куліша заарештували й кинули до Соловецького концентраційного табору, що в Росії. 1937 року драматурга розстріляли.

Микола Куліш

Урочище Сандармох (Карельська АССР, зараз — Росія), де 1937 року були розстріляні Лесь Курбас та Микола Куліш

◆ ПЕРСОНАЖІ П'ЕСИ

Майже всі персонажі «Мини Мазайла» зображені без психологічної деталізації. Вони виступають носіями низки соціально-культурних стереотипів і через це є впізнаваними для глядачів. Недарма Ю. Лавріненко зауважив: *«Персонажі схоплені в таких найсуттєвіших і оголених їх рисах, що цілий ряд типів остався в пам'яті глядача, немов маски старого вертепного українського театру чи commedia dell'arte».*

Найбільш повно представлено образ Мини: автор навіть намагається розкрити мотиви його вчинку, щоправда, й тут дещо бракує індивідуалізації — наголос ставиться лише на комплексі меншовартості. Ось як сам герой пояснює зміну прізвища: *«Ще малим, як оддав батько в город до школи, першого ж дня на регіт взяли: Мазайло! Жодна гімназистка не хотіла гуляти — Мазайло! За репетитора не брали — Мазайло! На службу не приймали — Мазайло! Од кохання відмовлялися — Мазайло!»* Такі нарікання хоч і можуть викликати співчуття до персонажа,

однак усе ж сприймаються в комічному ключі.

Але й Мокій (молодший Мазайло), палкий прихильник «укрмови», теж не викликає особливого захоплення. На початку п'єси автор дає йому таку характеристику: *«Увійшов Мокій, юнак з чорним висипом під носом і по підборіддю, з мрійними, але злими очима».* Драматург ніби навмисне «розчаровує» глядачів у їхніх пошуках позитивного персонажа. Адже навіть любов Мокія до всього українського подекуди набуває комічного вияву. Скажімо, коли він робить антропологічні заміри дівчини, якій симпатизує, щоб переконатися, що вона таки українка (мовляв, у справжніх українських дівчат неодмінно мають бути довгі ноги та великі груди).

За однією з функцій образ Мокія співзвучний з образом другорядної героїні, учительки «правильних проізношень» Баронові-Козино. У той час, коли вчителька «русифікує» Мину, вивчаючи з ним вірш «Сенокос» (*«Пахнєт сеном над лугами...»*), Мокій у сусідній кімнаті, ніби змагаючись, «українізує» дівчину Улю,

пропонуючи їй прочитати український вірш «Під горою над криницею...».

Уля, яка щойно дізналася про свою українську «антропологію», скоро вже й сама доводить подрузі переваги «укрмови»: *«Або по-українському — одружитися з нею... Це ж не те, що «жениться на ней»... Одружитися з нею, чуєш? З нею... Тут чується зразу, що жінка рівноправно стоїть поруч з чоловіком, це краще, як «жениться на ней», — ти чуєш?»* Зрозуміло, що Улю не так мова приваблює, як сама перспектива одружитися. Розуміє це й подруга, яка роз'яснює, що й до чого: *«Дуреля ти. Чи одружиться хто з тобою, чи жениться на тобі — однаково будеш: не на і не поруч, а під, під, ідіютоко. Та це ти вже, я чую, од Моки набралася!»*

Важливими персонажами є тьотя Мотя Розторгуєва з Курська та дядько Тарас Мазайло з Києва. Хоча за ідейними поглядами вони антагоністи і по-різному

Йосип Гірняк у ролі Мини Мазайла в постановці театру «Березіль» (1929)

4. Установіть відповідність між іменем персонажа і цитатою з твору.

Персонаж

- 1 Тамара Василівна
- 2 доктор Тагабат
- 3 дід Панько
- 4 Богдан

Цитата

- А** *«Про що, властиво, він писав? Ніде протягом сотні сторінок не здибав він людини — того, що мучиться й прагне, що божевільні пориви зароджує в болі, того, що нидіє і буяє, плазує й підноситься на верховини».*
  - Б** *«Ви були коли-небудь на річці на Осколі, що тече Харківщиною нашою аж у річку Північний Донець? Не були? Побувайте!»*
  - В** *«Море підкидало хвилі. Біля моря ми почували себе сильнішими. Далеке Місто тонуло в тумані наступаючого вечора».*
  - Г** *«З далекого туману, з тихих озер загірної комуни шелестить шелест: то йде Марія».*
  - Д** *«Письменник не так живе й не так росте, як проста собі людина».*
5. Схарактеризуйте історичні обставини, у яких розвивалась українська література в 1920-х рр.
6. Розкажіть про футуризм в українській літературі, літературну діяльність М. Семенка.
7. Поясніть значення і походження терміна «кларнетизм».
8. Визначте основні мотиви вивчених творів Є. Плужника.
9. Назвіть основні риси творчості «неокласиків».
10. Схарактеризуйте значення постаті М. Хвильового в українській літературі.
11. Висловіть свою думку про те, чому В. Підмогильного можна назвати «єдиним справді великим українським прозаїком» (за Ю. Шерехом).
12. Доведіть, що роман Ю. Яновського «Майстер корабля» має ознаки неоромантизму.

i

Визначити рівень засвоєння теми ви зможете за допомогою онлайн-тестів в електронному додатку до підручника.

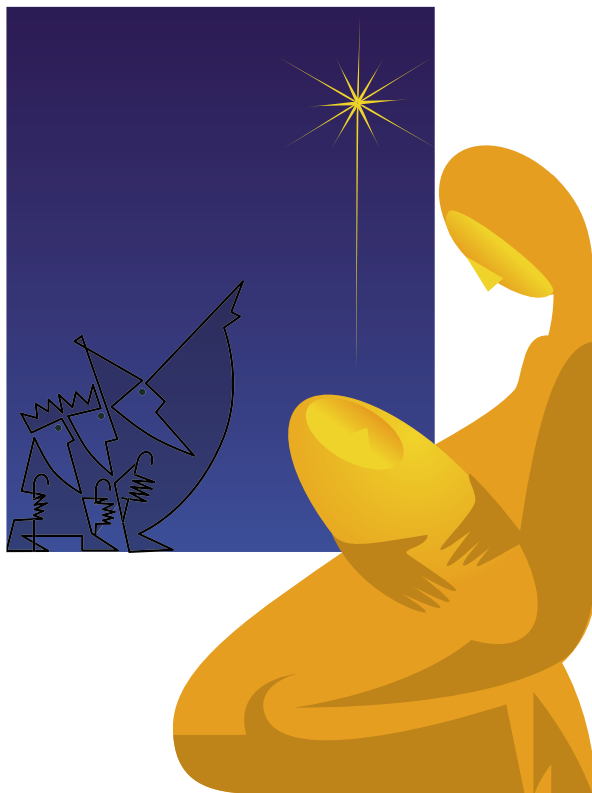
Перлини західноукраїнської літератури

Матеріал цього розділу відкриває перед вами широкі можливості для усвідомлення єдності естетичних цінностей із морально-етичними.

Опрацьовуючи матеріал розділу, ви маєте змогу набутися та виявити такі компетентності:

- ◆ **літературну** — уміня розповідати про розвиток української літератури в Західній Україні до 1939 року, називати її основних представників, давати загальну характеристику їхній творчості, виразно й усвідомлено читати поезії, коментувати їх, пояснювати умовність зображення, особливість і роль композиції для втілення головних думок твору;
- ◆ **ключові** — уміня знаходити необхідну інформацію, творчо використовувати довідкові матеріали, словники, висловлювати власні міркування про вартість мистецтва, грошей, почуттів людини тощо, спираючись на текст, проводити аналогії із сучасним життям.

Базар в Ужгороді
(Йосип Бокшай, 1927)

До початку XX століття західні українські землі — Східна Галичина, Північна Буковина й Закарпаття — входили до складу Австро-Угорської імперії. По завершенні Першої світової війни імперія припинила своє існування. Натомість у 1918 році постали нові держави, серед яких була й Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) зі столицею у Львові.

Унаслідок агресії польського війська ця Українська держава 1919 року припинила своє існування. Східна Галичина потрапила до складу Польщі, Північну Буковину окупувала Румунія, а Чехословаччина захопила Закарпаття.

Перед українським населенням постала загроза культурної асиміляції. Українські школи було перетворено на польсько-українські, а у Львівському університеті припинено роботу українських кафедр. Польська адміністрація всіляко придушувала український визвольний рух, що був природною реакцією на національні обмеження й переслідування.

За цих умов громадська роль літератури відчутно зростає. Письменники підтримували культурний розвиток західноукраїнського населення та сприяли піднесенню національної самосвідомості. Не обмежуючись ідейними пошуками, вони збагатили літературу новими художніми знахідками: сміливо сприймали зарубіжні традиції, зокрема такі мистецькі напрями, як імпресіонізм, символізм, експресіонізм, сюрреалізм.

На Гуцульщині
(Осип Курілас, 1932)

Собор Святого Юра на заході сонця
(Олекса Новаківський, 1938)

Людина і війна («По́за межами болю»)

◆ ІСТОРИЧНЕ ТА БІОГРАФІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Світові війни мають глобальний характер. Вони спричиняють численні людські жертви. Перша світова війна спалахнула влітку 1914 року й обернулася для народів Європи справжньою катастрофою: забрала понад 10 мільйонів життів солдатів та цивільного населення. Вона не була українською війною, однак сотні тисяч українців брали в ній участь — воювали по різні боки фронту. І потрапляли туди не з власної волі, а були мобілізовані до російського або австрійського війська. Мусили захищати не батьківщину, а чужі державні інтереси.

1914 року вчитель і письменник Осип Турянський теж був узятий до австрійського війська. Опинився на австрійсько-сербському фронті, а згодом — у сербському полоні. Узимку 1915 року серби мали перейти через засніжені албанські гори. Із собою повели 60 тисяч полонених. Цей перехід одержав назву «дороги смерті»: 45 тисяч бранців загинуло від холоду, голоду і хвороб.

«Дорогою смерті» пройшов і Осип Турянський. Вжив дивом: його врятував лікар Василь Романишин, про якого письменник тепло згадав у передньому слові до твору. Дуже цінував О. Турянський духовну підтримку рідних — не випадково твір присвятив дружині й синові. Думка про близьких людей додавала йому сил, у часи зневіри наповнювала життя сенсом.

Автор вважав, що має обов'язок перед тими, хто не вижив. Його повість — це спогад про всіх загиблих, нагадування про жахи війни й застереження майбутнім поколінням.

Похорон
(Олександр Богомазов, 1920)

◆ ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНА ОСНОВА

Письменник звернувся до **теми воєнного лихоліття**, уже маючи за плечима особистий досвід та свіжі враження. Він розповів про поневіряння сімох полонених, котрих безжальна доля поставила перед лицем смерті: розкрив їхні душевні стани й переживання. А ключову **проблему людини** осмислив у дусі **експресіонізму**.

Експресіонізм постав як реакція на духовну кризу початку ХХ ст. У ньому переважає трагічне світовідчуття, а ідейну основу становить конфлікт людини з негуманним світом.

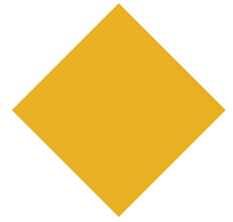
Цей конфлікт розкривається через низку проблем, які постають перед героями твору: проблеми родини й родинних цінностей, милосердя, дружби та взаємної підтримки. У «межовій» ситуації герої вповні розкривають себе: близькість смерті «оголює» їхні душі, показує справжню сутність кожного.

Під чужим небом

Матеріал цього розділу відкриває перед вами широкі можливості

для усвідомлення того, що життєва позиція кожного впливає на розвиток усієї країни, значення свободи для духовного розвитку, активної життєвої позиції як вияву європейськості.

Опрацьовуючи матеріал розділу, ви маєте змогу набути та виявити такі компетентності:

- ◆ **літературну** — уміння розповідати про історичні умови і функціонування української літератури за кордоном; розкривати особливості художнього осмислення долі України в поезії Є. Маланюка, характеризувати погляди митця на призначення поезії; коментувати зміст роману І. Багряного «Тигролови», визначати його жанрові особливості, характеризувати образи, висловлювати власне ставлення до основних проблем, порушених у творі;
- ◆ **ключові** — здатність виявляти ініціативу, готовність брати на себе відповідальність; розуміння зв'язку історичного минулого із сучасністю; уміння толерантно відстоювати власну позицію в дискусії; уміння використовувати різноманітні читацькі стратегії, утілювати власні задуми в життя, логічно та виразно висловлювати власні думки, використовуючи навички критичного мислення.

Обкладинка журналу
«Український
скиталець» (1923)

Обкладинка альманаху
«МУР» (1946)

Після поразки визвольних змагань 1917—1921 років чимало учасників національного руху опинились у вигнанні. Серед них були й письменники, котрі, на відміну від літераторів радянської України, виробили альтернативний погляд на теперішнє й майбутнє своєї Батьківщини.

Вони мали більш тісні контакти з європейським письменством, ефективніше засвоювали новий мистецький досвід. Були й більш вільними: не залежали від радянської ідеології й цензури, а покладались переважно на власні естетичні пріоритети та ідейні переконання. Їхній погляд «із відстані» хоч і не враховував усієї конкретики сучасного українського життя, однак дозволяв по-філософському осмислювати історію, сучасність і майбутнє України.

Значна кількість емігрантів опинилась у Чехословаччині, де для них у Празі відкрили Український вільний університет і Український високий педагогічний інститут ім. Михайла Драгоманова, а в Подєбрадах — Українську господарську академію. Літературно-мистецьке життя представляла «**Празька школа**» — неформальне творче об'єднання однодумців.

До «Празької школи» відносять Євгена Маланюка, Юрія Клена, Олексу Стефановича, Оксану Лятуринську, Олега Ольжича, Олену Телігу, Леоніда Мосендза, Юрія Дарагана, Наталю Лівницьку-Холодну та ін. Більшість із них були поетами: натхненним словом виховували нове покоління вольових і відповідальних за долю нації українців.

Друга світова війна додала до еміграційного руху багатьох утікачів із радянської України, які рятувалися від тоталітарного сталінського режиму. З їхньої ініціативи в повоєнній Німеччині було засновано «**Мистецький український рух**» (МУР). До нього ввійшли письменники й критики Іван Багряний, Віктор Домонтович, Ігор Костецький, Іван Майстренко, Юрій Шерех, Улас Самчук, Юрій Косач, Володимир Державин, Михайло Орест, Василь Барка, Докія Гуменна, Тодось Осьмачка та ін. МУР поставив перед собою важливе завдання — піднести якість українських творів до рівня найкращих зразків світового письменства, але при цьому не втратити національної самобутності.

Значна частина українських емігрантів у 1950-ті роки переїхала до США: Григорій Костюк, Юрій Шерех, Василь Барка, Улас Самчук, Докія Гуменна. утворили літературне об'єднання «**Слово**», що продовжувало й розвивало традиції «Мистецького українського руху». У США також діяла **Нью-Йоркська група** українських поетів, до якої входили Богдан Бойчук, Юрій Тарнавський, Емма Андіївська, Богдан Рубчак, Віра Вовк, Марко Царинник, Марія Ревакович та ін.

Євген Маланюк

(1897—1968)

Євген Маланюк

Євген Маланюк на початку Першої світової війни, під час навчання в Київській школі прапорщиків (1914)

Євген Філімонович Маланюк народився 1 лютого 1897 року в містечку Новоархангельську, що на Херсонщині (нині Кіровоградська область). Середню освіту одержав у Єлисаветградському реальному училищі, навчався в Петербурзькому політехнічному інституті.

Під час Першої світової війни був на фронті. Згодом брав активну участь у національно-визвольних змаганнях. А після падіння Української Народної Республіки емігрував, потрапив до табору інтернованих осіб поблизу польського міста Каліша. Поезію писав ще зі школи, але по-справжньому захопився творчістю, коли був у таборі. Тоді разом з однодумцями видавав журнал «Веселка», надрукував у ньому свої вірші. 1923 року переїхав до Чехословаччини, де закінчив Українську господарську академію, працював інженером.

Лише 1925 року видав свою першу поетичну збірку «Стилет і стилос». Віра в майбутню перемогу становить її ідейний зміст. Адже після поразки національно-визвольних змагань загострилась потреба долати зневіру й розчарування, підтримувати натхненним словом українську громаду. На це головним чином і була спрямована поезія Є. Маланюка.

З 1929 року він жив і працював у Варшаві, входив до літературної групи «Танк». Варшавський період був плідним у творчому плані: тоді поет видав нові збірки «Земля й залізо», «Земна мадонна», «Перстень Полікрата», «Вибрані поезії».

А після Другої світової війни Є. Маланюк жив у Німеччині, був учасником Мистецького українського руху, згодом переїхав до США. Працював інженером, але й не забував про творчість: опублікував поетичні книжки «Влада», «Остання весна», «Серпень» та ін.

Євген Маланюк є автором багатьох публіцистичних і літературно-критичних статей. Видав їх у збірниках «Книга спостережень» та «Нариси з історії нашої культури».

Помер Євген Маланюк 16 лютого 1968 року в Нью-Йорку.

2. У зручній для вас формі (текст, план, таблиця, схема) складіть опорний конспект для розповіді про життєвий та творчий шлях Івана Багряного.

3. Скористайтеся довідковою літературою, матеріалами мережі Інтернет і знайдіть цікаві факти про письменника. Ознайомте із цими фактами однокласників у зручній для вас формі.

◆◆◆◆ Читаємо взірці української художньої літератури ◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

Завітайте до віртуальної бібліотеки в електронному додатку до підручника і знайдіть твір І. Багряного «Тигролови». Прочитайте його. Порівняйте власні враження від твору з матеріалом, запропонованим у статтях підручника.

Лишатися людиною («Тигролови»)

◆ ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ

У 30-х роках минулого століття сотні тисяч українців перебували в радянських тюрмах і концтаборах. Комуністична влада прагнула зламати волю народу, перетворювала людей на заляканих і покірних рабів.

Розповідь про ці страшні події автор «Тигроловів» поєднав з особистими враженнями, адже за національні переконання він і сам побував на засланні. На Далекий Схід потрапив не з власної волі. У чужому краї несподівано зустрів українських переселенців, які освоювали ці землі

ще з XIX століття. За переписом 1926 року там виявилось понад триста тисяч українців. Місцем їхнього компактного проживання став Зелений Клин. На засланні письменник збагатився новим життєвим досвідом. Він щиро полюбив мужніх людей, котрі займались небезпечним мисливським промыслом. Можливо, тоді й виник задум роману. А коли настав час його втілити, то робота пішла дуже легко й забрала лише чотирнадцять днів: *«Мені не треба було нічого вигадувати. Життя товпилося в моїй душі і виривалося, як Ніагара. Країну, про яку я писав, я любив як свою другу батьківщину, хоч і потрапив у неї невільником...»*.

Тигр у тропічному штормі, або Сюрприз! (Анрі Руссо, 1891)

Твір побачив світ 1944 року в журналі «Вечірня година» під назвою «Звіролови». На літературному конкурсі у Львові він здобув перше місце. А після переїзду до Німеччини автор підготував нову редакцію роману й змінив назву

на «Тигролови». Твір швидко здобув популярність. Уже кілька років по тому його було видано англійською, нідерландською й німецькою мовами.

◆ ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ

Ознакою **пригодницького роману** є наявність незвичайного героя — сильної і цілісної особистості. Важливим є і мотив переслідування: події розгортаються швидко, змінюються несподівано, а загальна художня атмосфера твору зазвичай позначена таємничістю та драматизмом.

Так і в «Тигроловах»: у центрі — сильний духом **непересічний герой**. Григорій Многогрішний утікає з «поїзда-дракона», що везе невільників у безвість. Утікач заглиблюється в небезпечну тайгу — подалі від радянських концтаборів.

А до **мотиву втечі** додається ще одна «пригодницька» риса — **несподіванка**. У тайзі Григорій зустрічає приятних і близьких за духом людей. Це українські переселенці — родина мисливців Сірків. Пригодницький складник збагачується епізодами полювання. А далі ще одна несподіванка: герой натрапляє на свого заклятого ворога — майора Медвина. Тоді вже втікач обертається на мисливця, а лютий кат дістає заслужену відплату. Фінальний епізод має так само пригодницький характер: закохані Григорій і дочка Сірків Наталка успішно переходять кордон і залишають позаду попереднє життя.

Усі «пригоди» в романі підпорядковані утвердженню ідеалів людяності, свободи й патріотизму. Юрій Шерех слушно зауважив: *«Тигролови» — коли абстрагуватися від ідеології — типовий західноєвропейський або навіть американський пригодницький роман... Перенесення цього жанру в українську сферу, поєднання його з українською войовничою ідеологією — річ дуже добра й варта навіть наслідування. Передусім з виховного погляду, а кінець кінцем і для жанрового збагачення української літератури».*

◆ ТЕМАТИЧНА ОСНОВА, ПРОБЛЕМАТИКА

В англійському перекладі роман одержав назву *«The Hunters and the Hunted»*, тобто *«Мисливці й польовані»*. Назва скеровує читацьку аудиторію до провідної теми твору — боротьби людини за особисту й національну свободу. Головний герой не кориться силі й не приймає рабського становища, своїми діями доводить, що навіть одна людина здатна протистояти навалі добре організованого зла. У розкритті теми автор використав ефектну метафору — полювання. Герой порівнюється з непокірним *«тигром»*, на якого влаштовано лови. А в слушний момент він і сам перетворюється на мисливця — убиває самовдоволеного переслідувача.

Із ключовою темою автор пов'язав декілька важливих підтем: розповів про життя й побут українських колоністів на Далекому Сході, багато уваги приділив

Тигр
(Франц Марк, 1912)

мисливському й рибальському промислам. Не оминув і корінних народів: зобразив колоритні постаті вправного мисливця тунгуса Пятра Дядорова та літнього удегейця — чи не останнього з *«напівміфічного... наївного племені дітей природи, що вже доходить до краю і стоїть на порозі небуття»*.

Важливу роль у тематичному комплексі твору відіграє кохання. Герой-утікач знаходить свою «половинку», і вони разом розпочинають нове життя.

Тематика визначила й коло проблем, що їх порушив автор. Майже всі вони стосуються людини у її боротьбі за життєві принципи та ідеали. Це проблеми індивідуальної й національної свободи, справедливості, морального вибору, волі до життя, активної дії та боротьби.

◆ ПЕРСОНАЖІ

«Юнак — 25 літ, русявий, атлет, авіатор тчк... Суджений на 25 років тчк... На ймення — Григорій Многогрішний». Це телеграма про розшук небезпечного *«державного злочинця»*. Він перерізав дошки й вистрибнув із поїзда з невольниками (*«Шістдесят коробок-вагонів — шістдесят суглобів у дракона»*). Утікач — *«безумний сміливець»*, який не скорився долі й утік. Утік у безвість, брів тайгою *«навпростець, без доріг»*.

Про *«передісторію»* Многогрішного читач дізнається від антагоніста героя — слідчого Медвина. Майор Медвин пригадує незвичну поведінку в'язня, якого не зламали найстрашніші катування: *«Спершу зухвало і сказано відбивався, вибухав прокльонами й сарказмом, плював в обличчя йому, слідчому, а потім лише хекав крізь зуби і мовчав, розчавлений, але завзятий. Мовчав презирливо...»* Многогрішний уже втік, потім знов потрапив до в'язниці й під трибунал, а ось тепер іще раз утік. Укотре непокірний українець демонструє волю до життя. Здається, його вчинок майже безнадійний: чужий далекосхідний край із його концтаборами, натреновані переслідувачі, сповнена несподіванок тайга.

Характеристику свого героя автор супроводжує відсиланням до історії. Пише про *«гордого нащадка першого каторжанина Сибіру, про правнука гетьмана Дем'яна Многогрішного»*. Дослідник М. Сподарець зазначив: *«Історія України спочатку постає як невблаганна повторювана циклічність, з якою, починаючи від гетьмана Дем'яна Многогрішного, потрапляють торованим шляхом до Сибіру борці за волю своєї країни. Головний герой «Тигроловів» Григорій Многогрішний ніби розриває це замкнене коло, породжує надію, вказує шлях до визволення,*

свободи». Перед нами цілісна натура, сильний, зображений у душі неоромантизму герой, який не мириться з роллю жертви. Кидає виклик переслідувачам, бо вірить у свою перемогу.

Цю віру героєві допомагають підтримувати вільні й красиві душею люди — українські переселенці. Далеко від України вони зберігають куточок рідного краю — у традиціях, звичаях, мові. Це родина мисливців: старші Денис Сірко та його дружина, їхні діти Наталка й Грицько. Не від доброго життя вони колись залишили рідну Полтавщину. Як сумовита козацька дума звучить розповідь старого Сірка: *«Рідну землю покидали, уклін їй складали, береги сльозами поливали і довго-довго руками та шапками з моря Чорного махали, у чужі краї, далекі, за тридцять земель-морів, на край світу мандрували, щастя-долі шукали...»*.

З особливою теплою письменник зобразив дочку Сірків Наталку. Навіть у мисливській справі вона нічим не поступається чоловікам і при цьому не втрачає жіночності. Автор характеризує її як *«лісову дівчину», «лісову мавку»: «Якесь дивне поєднання надзвичайної дівочої краси і суворості. Гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна...»*. Кохання до неї змусило Григорія Многогрішного інакше поглянути на світ. Григорій і Наталка разом перетинають кордон і залишають позаду країну, де панують зло й несправедливість.

Письменник завершив свій твір оптимістично. Перед героєм та його нареченою відкривається нове, не позбавлене випробувань, але вільне життя.

◆ ОБРАЗИ ПРИРОДИ

Образи природи додають всьому твору неоромантичного колориту. Автор створює яскраві, навіть екзотичні малюнки далекосхідної тайги: *«Скільки оком сягнеш, розпростерся хвилястий, зелений океан, збрижений велетенськими химерними хвилями, що йшли одна за одною: то ліс підіймався на кряжі гір, опускався і знову підіймався... Найближчий гребінь — синьо-зелений, зубчастий. За ним — сизо-фіалковий: ліворуч, скільки оком сягнеш, і праворуч тягся ламаний контур. Потім — сизо-голубий... Голубий... І все вище й вище. Фантастична, дивовижна панорама. Могутня в своїй красі і... страшна»*.

Пейзажі нерідко суголосні психічним станам героя, котрий сприймає тайгу як простір свободи. Адже саме в тайзі зрівнюються шанси Многогрішного й Медвина і *«всемогутній»* слідчий втрачає звичну впевненість у собі, обертається на розгубленого боягуза й дістає заслужену кару.

Органічно співіснують із природою, немов стають її частиною, українські колоністи. Автор широко й докладно представив щоденний побут цих людей. Вони дуже вправні мисливці й рибалки — тим і заробляють на життя. А Григорій в усьому допомагає своїй новій родині. Він бере участь у небезпечному полюванні на тигра. Григорій навчається любити й поважати сувору далекосхідну природу, берегти її, брати від неї лише те, що необхідно для життя.

Воєнне лихоліття

Матеріал цього розділу відкриває перед вами широкі можливості для розуміння особливостей світовідчуття українців, національного характеру, народної моралі та етики, усвідомлення важливості культурної самоідентифікації особистості, визначення значущих для себе національних і загальнолюдських цінностей.

**Опрацюючи матеріал розділу, ви маєте змогу
набути та виявити такі компетентності:**

- ◆ **літературну** — уміння розповідати про літературу воєнного періоду, творчу біографію О. Довженка як письменника та кінорежисера, художньо-стильові особливості його творів, оперувати поняттями *«кіноповість»*, *«публіцистичність»*; аналізувати проблематику й образи героїв новели О. Гончара *«Модри Камень»*, визначати основну ідею твору, аргументувати його жанрову належність;
- ◆ **ключові** — уміння зіставляти специфіку розкриття певної теми в різних видах мистецтва, указувати на прояви національного мислення, світовідчуття в характерах героїв; критично оцінювати результати людської діяльності в природному середовищі; аналізувати життєву ситуацію з різних позицій, застосовувати різноманітні комунікативні стратегії залежно від мети спілкування.

Друга світова війна стала трагічною сторінкою в житті всього українського народу. Не маючи власної держави, українці воювали проти Німеччини та її союзників у складі різних військових утворень, а найбільше — у Радянській та Українській повстанській арміях. У ході війни українські землі було окуповано німецькими, румунськими й угорськими військами. У часи воєнного лихоліття загинув кожен п'ятий українець (сукупні втрати склали близько 8 мільйонів життів).

Сестриця
(Марат Самсонов, 1953)

Перемога
(Євсей Мойсеєнко, 1972)

Література не могла лишатися осторонь загальнонародної біди. У часи випробувань письменники гостро усвідомлювали нагальну потребу бути зі своїм народом, захищати його інтереси. Багато з них пішли на фронт, брали участь у бойових діях, були військовими кореспондентами. Інші потрапили до евакуації, працювали в газетах і на радіо. Реакцією на початок війни стали поезії «Ми йдемо на бій» Павла Тичини, «Клятва» Миколи Бажана, «За землю рідну» Максима Рильського, «Ми переможемо» Володимира Сосюри. Ці твори, хоч і не були позбавлені радянських ідеологічних штампів, відзначались патріотизмом та щирими закличними інтонаціями.

Українські поети підтримували віру в перемогу, гостро засуджували війну. Найбільшого розвитку набула громадянська лірика. У часи війни М. Рильський видав збірки «Слово про рідну матір», «Світова зоря», написав поему «Жага». Перу В. Сосюри належать книжки віршів «В годину гніву», «Під гул кривавий». Андрій Малишко написав цикл «Україно моя».

З'явилися і нові прозові твори. Вийшла збірка оповідань та нарисів Юрія Яновського «Земля батьків». У прозі повною мірою розкрився талант Олександра Довженка. Йому належать оповідання «Ніч перед боєм», «Мати», новела «Воля до життя», кіноповість «Україна в огні». Писали антивоєнну прозу Андрій Головка, Юрій Смолич, Семен Скляренко, Олександр Ільченко, Олександр Копиленко та ін.

Твори письменників друкували на сторінках газет «За Радянську Україну», «За честь Батьківщини!», «Література і мистецтво». Виходили журнали «Україна» і «Перець», працювали радіостанції «Радянська Україна», «Дніпро» та ін.

В окупованому Києві діяло українське націоналістичне підпілля. Його учасниками було створено Спілку українських письменників на чолі з Оленою Телігою. Вони рішуче виступали за створення незалежної української

Олександр Довженко

(1894—1956)

Олександр Довженко

Олександр Довженко
(автопортрет, 1924)

Олександр Петрович Довженко народився 10 вересня 1894 року на хуторі В'юнище (нині — у межах селища Сосниці) на Чернігівщині в сім'ї селян. Його дитячі роки пройшли в мальовничій місцевості поблизу Десни. *«Далека краса моя! — зізнавався митець. — Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину...».*

Навчався О. Довженко в Сосницькій школі та Глухівському вчительському інституті. У цей час познайомився з українською літературою. Після інституту вчителював у Житомирі. 1917 року переїхав до Києва, працював учителем та одночасно навчався в Комерційному інституті, слухав лекції в Українській академії мистецтв.

Під час національно-визвольних змагань зі зброєю в руках захищав Українську Народну Республіку. Побував у полоні, лише дивом урятувався від загибелі. Деякий час жив і працював у Варшаві й Берліні, майже рік навчався в школі відомого німецького художника Віллі Геккеля.

Улітку 1923 року О. Довженко оселився в Харкові — тодішній столиці України. Там опанував професії художника-ілюстратора й карикатуриста, публікував твори під псевдонімом Сашко. 1926 року захопився кінематографом, переїхав до Одеси, був режисером на місцевій кіностудії. За час роботи в кіно зняв стрічки «Звенигора», «Арсенал», «Земля», «Іван», «Аероград» та ін. Його фільми завоювали світове визнання. Кінокартина «Земля» на Всесвітній виставці в Брюсселі 1958 року ввійшла до числа 12 найкращих фільмів усіх часів і народів.

Під час Другої світової війни О. Довженко був фронтним кореспондентом. Писав нариси, оповідання, повісті, кіносценарії.

Останні роки життя митець провів у Москві. Помер 25 листопада 1956 року.

запої, і лайки, і бійки, і тяжкий увесь отой нелад, ота відсутність святої тиші, що позначила нашу хату, і смуток, і темне відьомство, і прокльони дітей, і мно-го іншого зла, яким мов притавровані були мої батьки і дід». Натомість у повісті реальні факти романтизовано, хоча навіть при цьому автор визнає, що життя не було ідилічним: «Всі прожили свій вік нещасливо, кожен по-своєму — і прадід, і дід, і батько з матір'ю».

Поєднались разом радість і смуток: світлі емоції дитинства й жаль через змарноване, не реалізоване повною мірою людське призначення героїв, які «були народжені для любові і мали всі таланти до неї». Поєднання розбіжних емоцій забезпечено наявністю одразу двох оповідачів: перший — малий Сашко, який сприймає життя з безпосередністю дитини, а другий — уже доросла людина, котра оцінює дитинство з позиції набутого досвіду.

За рахунок чого авторові вдалося переосмислити темні сторінки життя? Він сам дав підказку, зазначивши в «Щоденнику» таке: «Основна риса нашої сім'ї — насміхались над усім і в першу чергу один над одним і над самими собою. Ми любили сміятись, дражнити один одного, сміялись і в добрі і в горі, сміялись над владою, над Богом і над чортом, мали велику любов і смак до смішного, дотепного, го-строго». А й справді, не лише щирим ліризмом, а й іронією та самоіронією пере-йнято кіноповість.

Твір узагалі не має чіткого сюжету, натомість складається з окремих епізодів, які дослідники порівнювали з мікронovelами. Навіть дали їм умовні назви: «Го-род», «Смерть братів», «Смерть прабаби», «Повінь», «Сінокіс» тощо.

Важливу роль в організації твору відіграють портретні та інші характеристики персонажів. Вони завжди яскраві й колоритні. Навіть негативні риси людей автор умів подавати з добродушним гумором і любов'ю.

А найбільше любові адресовано природі — недарма дитинство асоціюється з образом «зачарованої» Десни. Галерея людських портретів доповнюється яскра-вими пейзажами. Це саме той «райський куточок», у якому автор шукає й зна-ходить спокій та розраду — духовну підтримку у вирі життєвих випробувань.

Кадр із кінофільму
«Зачарована Десна» (1964)

◆◆◆◆ Читаємо взірці української художньої літератури ◆◆◆◆◆

Завітайте до віртуальної бібліотеки в електронному додатку до підручника та знайдіть твір О. Довженка «Зачарована Десна». Прочитайте кіноповість. Порівняйте власне враження від твору з матеріалом, запропонованим у підручнику.

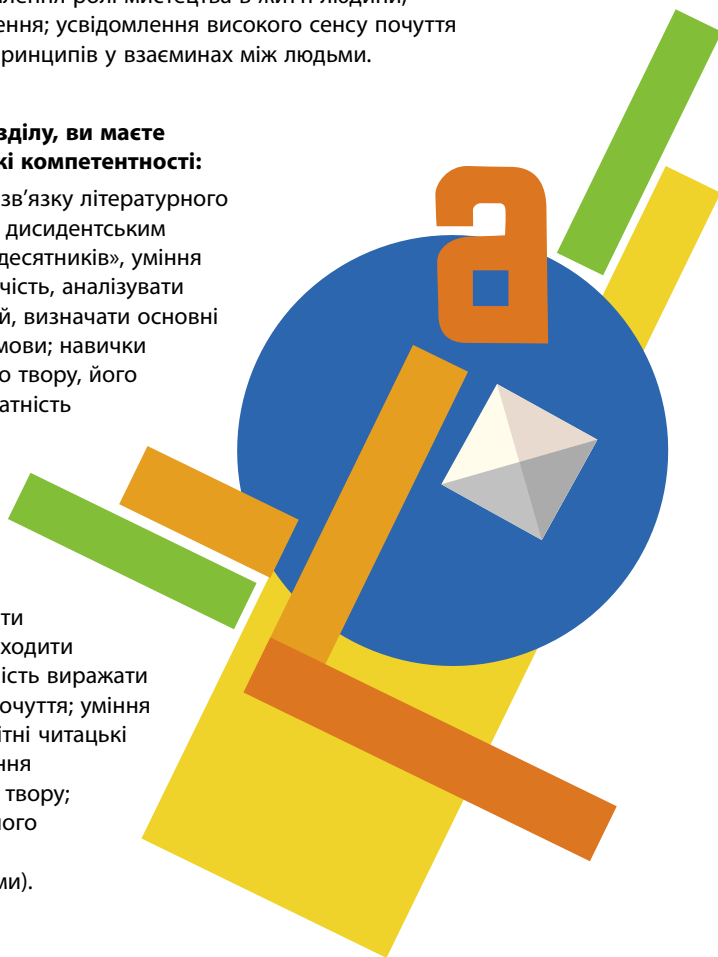
Літературне «шістдесятництво»

Матеріал цього розділу відкриває перед вами широкі можливості для формування себе як самодостатньої особистості, національно свідомого громадянина України; усвідомлення ролі мистецтва в житті людини; розвитку асоціативного мислення; усвідомлення високого сенсу почуття любові, засвоєння гуманних принципів у взаєминах між людьми.

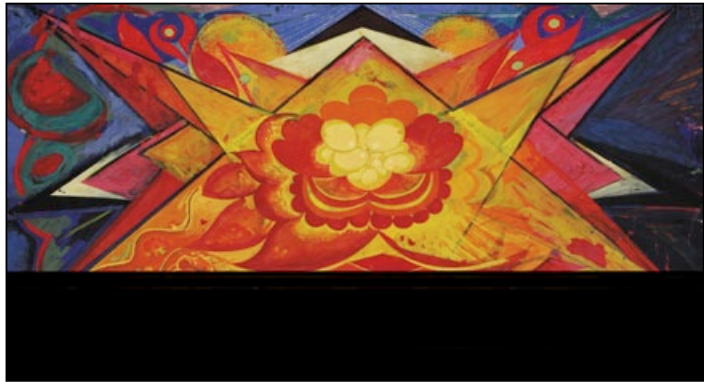
Опрацюючи матеріал розділу, ви маєте змогу набути та виявити такі компетентності:

- ◆ **літературну** — розуміння зв'язку літературного явища «шістдесятництва» з дисидентським рухом, знання поетів-«шістдесятників», уміння характеризувати їхню творчість, аналізувати стильові особливості поезій, визначати основні мотиви, засоби поетичної мови; навички визначення теми прозового твору, його жанру, провідної думки; здатність висловлювати власні роздуми про проблеми, порушені у творі, поведінку героїв;
- ◆ **ключові** — уміння відстоювати власну життєву позицію, аналізувати проблемну ситуацію та знаходити шляхи її розв'язання; здатність виражати особисті та громадянські почуття; уміння використовувати різноманітні читацькі стратегії, креативне мислення під час аналізу поетичного твору; розуміння естетики образного слова; уміння вести діалог із текстом (автором, героями).

Кадр із кінофільму «Тіні забутих предків» (1964, режисер — Сергій Параджанов, у ролі Івана Палійчука — Іван Миколайчук)

Вогняна квітка
(Алла Горська, 1960)

Портрет
Сергія Параджанова
(Георгій Якутович, 1964)

Козак Мамай
(Опанас Заливаха, 1969)

Повоєнна українська література дуже потерпала через цензуру. Влада визнавала лише соцреалізм — штучний набір правил, за яким автори мали писати твори, а митців розглядала як пропагандистів тоталітарного радянського режиму.

Цей режим довго тримався на «культі особи» комуністичного диктатора Й. Сталіна. Після його смерті на чолі Радянського Союзу став Микита Хрущов, який виступив із викривальною доповіддю «Про культ особи та його наслідки». Із цього розпочався період «хрущовської відлиги»: ідеологічний тиск на культуру й мистецтво відчутно послабився. Тоді активізувались навіть деякі письменники старшого покоління — М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, А. Малишко.

Моральне лідерство тоді вже перебрала генерація «шістдесятників». Це були молоді митці, котрі заявили про себе наприкінці 50-х — у першій половині 60-х років минулого століття. Серед них — літератори Василь Симоненко, Ліна Костенко, Іван Драч, Дмитро Павличко, Микола Вінграновський, Василь Стус, Ігор Калинець, Григорій Тютюнник, Євген Гуцало, Володимир Дрозд, Валерій Шевчук та ін.

«Шістдесятники» зробили внесок не лише в літературу, а й у музику (композитори В. Сильвестров, Л. Грабовський, В. Губа, М. Скорик, В. Івасюк), в образотворче мистецтво (А. Горська, О. Заливаха, Л. Семикіна, Г. Севрук, В. Зарецький, І. Марчук, Г. Якутович), у театр і кіно (актори І. Миколайчук, Б. Ступка, Л. Кадірова; режисери С. Параджанов, Л. Танюк, Л. Осика, Ю. Ілленко). Рух за національно-культурне

Кладовище втрачених ілюзій
(Віктор Зарецький, 1965)

Пробудження
(Іван Марчук, 1992)

оновлення міцнів і ширився. Його учасники влаштовували літературні читання, художні виставки. Активно діяли клуби творчої молоді (у Києві «Сучасник», у Львові — «Пролісок»).

Представники нової генерації обстоювали свободу творчості, виступали за повноцінний розвиток української мови й культури. Значного розголосу набув трактат Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Його автор писав: *«Я пропоную... одну-єдину річ: свободу — свободу чесного публічного обговорення національного питання, свободу національного вибору, свободу національного самопізнання і саморозвитку»*. Невдовзі «шістдесятники» склали помітну моральну опозицію радянській владі, яка, відчувши загрозу, відреагувала наступом на свободу слова.

Перші арешти й судові процеси над українськими **дисидентами** (від лат. *dissidens* — незгодний) припали на 1965 рік. Їх звинуватили в «антирадянській агітації та пропаганді». Наступна хвиля репресій прокотилася 1972 року. До радянських в'язниць і таборів запроторили багатьох митців і громадських діячів: Василя Стуса, Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Ігоря Калинця, Валерія Марченка, В'ячеслава Чорновола та ін.

Декого залякали: одним заборонили друкуватися, інших виключили з університетів, звільнили з роботи. Чимало митців, аби вберегти себе, мусили оспівувати радянську владу. Дехто обрав *«третій шлях»*, або так звану *«внутрішню еміграцію»* — припинив активну громадську і творчу діяльність.

Трембітарі пам'яті
Алли Горської
(Галина Севрук, 1970-ті)

Твір простий і дуже щирий, побудований загалом традиційно — як звернення відданого сина до матері. У розкритті мотиву поет дистанціювався від надмірної громадянської патетики, застосував інтимізацію тону: недарма його ліричний герой обстоює *«святе синівське право / З матір'ю побуть на самоті»*. Можливо, саме тому піднесені слова автора про відданість батьківщині сприймаються як природні й нефальшиві.

◆◆◆◆ Читацький практикум ◆◆◆◆◆

* * *

Задивляюсь у твої зіниці
 Голубі й тривожні, ніби рань.
 Крешуть з них червоні блискавиці
 Революцій, бунтів і повстань.
 Україно! Ти для мене диво!
 І нехай пливе за роком рік,
 Буду, мамо горда і вродлива,
 З тебе дивуватися повік...
 Одійдіте, недруги лукаві!
 Друзі, зачекайте на путі!
 Маю я святе синівське право
 З матір'ю побуть на самоті.
 Рідко, нене, згадують про тебе,
 Дні занадто куці та малі,
 Ще не всі чорти живуть на небі,
 Ходить їх до біса на землі.
 Бачиш, з ними щогодини б'юся,
 Чуєш — битви споконвічний грюк!
 Як же я без друзів обійдуся,
 Без лобів їх, без очей і рук?
 Україно, ти моя молитва,
 Ти моя розпука вікова...
 Гримотить над світом люта битва
 За твоє життя, твої права.

Вершник
 (Галина Севрук, 1967)

Портрет
 Василя Симоненка
 (Алла Горська, 1954)

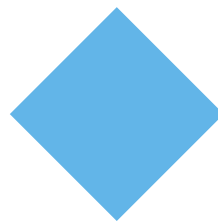

Митець і суспільство

Матеріал цього розділу відкриває перед вами широкі можливості для формування естетичного смаку, почуття відповідальності за вчинки, усвідомлення права на власний моральний вибір, розвитку духовних якостей.

Опрацьовуючи матеріал розділу, ви маєте змогу набутися та виявити такі компетентності:

- ◆ **літературну** — знання творчої біографії Ліни Костенко, її ролі в історії «шістдесятництва»; уміння характеризувати образну природу поетичного твору, аналізувати засоби художнього вираження, висловлювати власну думку про особливості історичного мислення письменниці у творі «Маруся Чурай», визначати жанр твору, основні проблеми, пояснювати роль деталей, психологічну природу вчинків персонажів;
- ◆ **ключові** — осмислення естетичної вартості художнього твору, уявлення про прекрасне як чинник гармонізації власного внутрішнього світу, уміння висловлювати міркування, проводячи аналогії з сучасним життям.

на 1651 рік). Наприклад, у розділі «Проща» показано спалений ворожим військом Київ. Подано чимало історичних відомостей про Полтаву й участь Полтавського полку у війні під проводом Богдана Хмельницького. Саме цей гетьман відіграв вирішальну роль у скасуванні судового рішення у справі Марусі Чурай. У творі фігурують як історичні особи, так і суто літературні персонажі. Авторка не ставила за мету досягти повної точності в зображенні історичних діячів — вони або лише згадані, або зображені фрагментарно, або їхні образи суттєво переосмислені — відповідно до художніх завдань.

◆◆◆◆ Читаємо взірці української художньої літератури ◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

Завітайте до віртуальної бібліотеки в електронному додатку до підручника та знайдіть твір Л. Костенко «Маруся Чурай». Прочитайте його. Порівняйте власні враження від твору з матеріалом, запропонованим у статтях підручника.

◆ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Твір поділено на дев'ять розділів — кожен зі своєю назвою. У першому є пролог зі згадкою про пожежу 1658 року, яка знищила Полтаву. Авторка пропонує читачам припустити, що в цій пожежі й згоріли всі книги магістрату із записами про суд над Марусею. В уяві письменниці постає книга, яка б могла вціліти в цій пожежі («І загула б та книга голосами...»).

А судовий процес справді «*гуде голосами*»: дуже добре схарактеризовано громаду з її пошуками простих пояснень. Дівчину обвинувачують в отруєнні Гриця Бобренка.

Бобренчиха, численні свідки, вїт, навіть Галя Вишняківна — усі висловились. На захист Марусі стали полковий обозний Іван Іскра, закоханий у дівчину, Марусина мати, Яким Шибиліст і Лесько Черкес. Посланець із Січі, що саме прибув до полтавського полковника Пушкаря, пропонує «*інший вибрати закон, — не з боку вбивства, а із боку зради*». Однак Марусю засуджують до страти.

Найдраматичнішим є третій розділ із промовистою назвою «*Сповідь*». І вже тут не багато голосів, а лиш одна Маруся та її правда: «*Я не труїла. Те прокляте зілля / він випив сам. Воно було моє*». Драматизмом позначений і п'ятий розділ — «*Страта*». Знову громада («*Стояли люди злякані, притихлі*»), а потім — поява невгамовного Івана Іскри з «*універсалом*», що скасовує вирок. Це добра новина для більшості присутніх, але... не для самої Марусі: «*І не було ні радості, ні чуда. / Лиш тихий розпач: вмерти не дали*».

З особистою драмою героїні авторка узгодила історичну сюжетну лінію, що стосується визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Маруся Чурай теж бере участь у боротьбі: складає пісні й мелодії, що надихають воїнів-козаків. І навіть смертельно хвора, ледь стримує хвилювання, коли Полтавський полк на марші виконує саме її пісню.

◆ ТЕМА, ХУДОЖНІЙ КОНФЛІКТ, ПРОБЛЕМАТИКА

Кохання, зрада і війна — це ті теми роману, що, як кажуть, лежать на поверхні. І ще важливою є тема поезії, як в індивідуальному житті митця, так і в житті народу.

А поза цим «зовнішнім» комплексом тем стоїть те, що, можливо, хвилювало саму авторку найбільше — тема душевного й духовного аристократизму. Вона втілена в образі головної героїні, але не лише в ньому. До умовних «аристократів духу» можна віднести ще й Івана Іскру, Гордія Чурая, котрий постає у спогадах дочки взірцем патріотизму й вірності козацькому слову, а ще є лиш епізодично представлений Богдан Хмельницький зі своїм мудрим універсалом та мандрівний дяк із розділу «Проща».

Тема «духовного аристократизму», тобто здатності людини піднятися понад дрібними егоїстичними інтересами, визначає основний художній конфлікт. У романі дві групи персонажів. З одного боку — патріоти й захисники, які сповідують перевагу духовних цінностей. А з іншого — ті, хто живе суто меркантильними інтересами, наприклад нерозбірливий у засобах багатій Вишняк («*Вся Україна полум'ям горить, він і на цьому теж нагріє руки*»).

Головний конфлікт твору має ціннісний характер. Це протистояння різних життєвих переконань: духовного й приземленого, патріотизму й егоїзму, справедливості й корисливості. Наведений ряд ще можна продовжити, зокрема, додати до нього кохання й розрахунок, що визначають душевну роздвоєність, важливий внутрішній конфлікт Гриця Бобренка й пояснюють його зраду в коханні та пізніше розкаяння: «*Нелегко, кажуть, жити на дві хати. / А ще нелегше жити на дві душі!*»

Авторське бачення духовного аристократизму поширюється на становище поетеси в суспільстві й обумовлює її конфлікт з оточенням, власне, із громадою, що виявлено, наприклад, у зображенні судового процесу. Марусі доводиться вислухати на свою адресу різні закиди, зокрема, й абсурдне обвинувачення у відьомстві. Але на все це вона відповідає мовчанкою, не опускаючись до дріб'язкових суперечок, адже її високе творче покликання вимагає саме такої, гідної поведінки.

Із тематикою й конфліктом роману узгоджуються й основні проблеми, що їх порушила авторка. Це проблеми зради й вірності, патріотизму, соціальної

Маруся Чурай
(Іван-Валентин Задорожний, 1977)

відповідальності, творчості й мистецького покликання. Окремо слід виділити проблему самовизначення жінки та її ролі в суспільстві й родині. Головна героїня не готова заради шлюбу поступатися своїми переконаннями та творчим покликанням. Вона хоче бачити поруч гідного й рівного їй супутника життя, не готова обмежувати себе буднями берегині домашнього затишку. Тому й протиставляє себе тому жіночому типові, до якого належить Галя Вишняківна: *«На неї можна нагримать, і можна її побити. / Вона простить, приголубить, розсолю тобі внесе. / Ти, може, від мене втомився. Мене потрібно любити. / А там треба тільки женитись. Ото женився — і все».*

◆ МАРУСЯ ЧУРАЙ І ГРИЦЬ БОБРЕНКО

Роман Л. Костенко в осмисленні особистої драми має чимало спільного з «Лісовою піснею» Лесі Українки. Адже у відомій драмі майже так само мова йде про кохання, зраду й запізніле усвідомлення непоправної втрати. Чи не так само — про слабовільного парубка, котрий піддається впливу прагматично налаштованої матері. А ще є та сама проблема душевної роздвоєності: Лукаш і Гриць дуже між собою схожі — обидва не здатні *«своїм життям до себе дорівнятись».*

А от Мавка й Маруся Чурай суттєво різняться. У Л. Костенко замість символічного образу діє хоч і гранично ідеалізована, але цілком «земна» героїня. Ідеалізацію цього образу забезпечує мотив творчого покликання, що вимагає все, навіть кохання, оцінювати високою міркою творчості. Своїм покликанням Маруся не здатна поступитись — воно вже стало частиною її «я». Усе міряє творчістю, навіть у стосунках зі зрадливим коханим: *«А я за тебе, Грицю, не піду. / Це ж цілий вік стоятиме між нами. / А з чого ж, Грицю, пісню я складу?!»*

Складати пісні й жити, жити і складати пісні. Це основа тієї життєвої філософії, якою піснярку наділила Л. Костенко. Моральний максималізм у творчості та в житті, єдність слова і вчинку — таку ідею втілено в образі Марусі Чурай. Про це говорить на суді Іван Іскра: *«Ця дівчина не просто так, Маруся. / Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа».* І в гетьманському універсалі так само: *«Її пісні — як перло багатоцінне, / як дивен скарб серед земних марнот».*

І звичайно, дівчина не здатна на вбивство через ревності: на відміну від попередніх літературних версій, у романі «Маруся Чурай» авторка «реабілітувала» свою героїню. У розділі «Сповідь» поетеса розкрила обставини смерті Гриця Бобренка, хороброго козака, якого щиро покохала Маруся, хоч і не розгледіла його роздвоєної душі. Навіть захищала перед іншими (*«Він, мамо, гордий. Він козак. Він лицар»*). А Гриць усе більше думав про достаток, брехав і зустрівся з дочкою багатіїв. Та все ж повернувся до Марусі: *«Як хочеш знати, — так, я їм продався, / але в душі на тебе я молюсь!»*. Зображуючи взаємини Марусі і Гриця, поетеса зосередилась на мотиві *«нерівності душ»*. Вона розкрила основні причини розладу в стосунках: виділила ціннісні розбіжності двох людей, яким так і не судилося бути разом.

5. Хто стає на захист Марусі? Поміркуйте: Іван Іскра захищає Марусю Чурай лише тому, що кохає її?

СПОВІДЬ

Розділ третій

...Пройшло життя. Не варт було і труду,
Лише образи наберешся вщерть.
Останні дні вже якось перебуду.
Та вже й кінець. Переночую в смерть.

А що в житті потрібно ще мені?
Одбути всі ці клопоти земні.
Оці останні клопоти одбуть,
іти туди, куди мене ведуть, —
аби одбути, все уже одбути, —
і щоб не бути, щоб уже не бути!

Три дні дали на розмисли мені.
А нащо вже тим смертникам три дні? <...>

А втім, яка мені уже різниця?
Я теж убивця. Я убила Гриця.

Оце ж за те мені й заплата —
із кам'яних мурів кам'яная хата.
Старий кожух... солома... постелюсь...
Хоч так полежу... в п'їтьму подивлюсь... <...>

...А вже світає. Сумно, сумно, сумно
благословляється на світ.
Деся коні ржуть і глухо грають сурми.
Полтавський полк виходить у похід.

Деся грають сурми. В добрий час їм грати.
В литаври б'ють, так само, як колись.
Душа рвонулась — і застряла в ґратах,
прозорі руки з ґратами сплелись.

Далекий гомін сповнює в'язницю.
Деся вітер гонить куряву руду.
Це вперше, Грицю, це уперше, Грицю,
що я тебе в похід не проведу!

Ой, ллються сльози материнські, ллються!
Свята печаль, печаль без гіркоти.
Загинуть хлопці, то хоча б по-людськи.
А як загинув, як загинув ти?!

Що кожен їде, — і вогню, і грому,
всього там буде в клекоті доріг.
А ти лежиш на цвинтарі старому,
де ще ніхто з козацтва не поліг. <...>

Чурай, той так: побачив свою долю, —
ось ти, ось я, тепер нас буде двоє.

А що у мене стіни голі, —
повісим костю саджені пістолі
та килим з дірком. І у курені
з тобою буде солодко мені.

А Гриць не так. То розум десь не татків:
— З'єднаєм що, нестатки до нестатків?
Багатому і діти чорт колише,
а бідному і янгол не рідня.
А як землі нам мати не одпише?
А ще ж стягтися треба й на коня.
Подбати мушу про якусь копійку.
Весілля мушу справити, ая.
То ж був один, тепер нас буде двійко.

Аж мати раз не втерпіла моя:

— Що ти все:

мушу, мушу, мушу, мушу?!
Земля, земля... А небо твоє де?
Як будеш так розношувати душу,
вона, гляди, із совісті спаде.

А він прийшов тоді з-під Берестечка.
Страшна поразка душі всім пекла.
Дражливий став. Ледь що, вже й суперечка.
Гірки думки не сходили з чола.

Приходив рідко, лагідний не дуже.
Все курить, курить, люлька на губі.
Такий зробивсь, не прозирнеш у душу.
Якийсь чужий, — мені чи вже й собі?

А якось каже: — Щастя треба красти.
Хоч добре, не заключулось дитя.
Весілля знову мусимо відкласти.
Що зробиш, мила, як таке життя?

Погане літо, не було врожаю.
 Та ще ж тягтись на чоботи й кожух.
 А я такий, я матір поважаю.
 Я впоперек їй слова не скажу. <...>

Кого діждалась? Парубка чи воїна?
 Чому не йде? Здавалося в ті дні —
 моя любов, прогіркла й перестояна,
 вже скоро душу випалить мені.

Я ж так боялась підлості і бруду!
 Гули думки, сколошкані, як рій.
 Сама нічого, яюсь перебуду.
 А що скажу я матері старій?!

А мати знала. Мати все вже знала.
 Снує чутки нещастя, як павук.
 Не дорікала, не випоминала,
 а тільки все їй падало із рук.

А раз сказала з розпачу гіркого:
 — Є ж лицарі у нашому краю!
 О Боже мій, на кого ж ти, на кого
 збагнітувала молодість свою?!

...Мені немов полегшало відтоді.
 Зболілася. Відмучилася. Годі.
 Спинити Гриця не зробила й спроби.
 Ходжу, хитаюсь, як після хвороби.
 І хоч би злість яка чи ворожнеча, —
 нема нічого. Пустка. Порожнеча.

Усе жаліла я його чомусь.
 Або до Галі мислями звернусь:
 — А може, хтозна, може, так і треба.
 Бо хто я, Галю, проти тебе?

Ти Вишняківна. Рід у вас гучний.
 Таких родів не густо у Полтаві.
 Твій батько, Галю, чоловік значний.
 У нього жінка ходить в златоглаві. <...>

Вишняк ішов угору все та вгору.
 Вишнячка йшла ушир усе та вшир.
 А Галя дбала в скриню та в комору.
 А Бог на небі долю нам вершив. <...>

А може, я несправедлива до неї?
 А може, саме таку дружину треба козакові, —
 до печі і до городу, до коней і до свиней, і
 до ради, і до поради, і вночі до любові?
 Таку м'якеньку і теплу, як перестиглу грушу,
 щоб тільки дивилася в очі і ні про що не питалась.

Приніс чоловік додому свою потовчену душу,
 а жінка, як подорожник, до всіх виразок приклалась.
 Що в неї й хата не хата, а так — прикалабок раю.
 У неї — на двох глупоти, у нього — розум на двох.
 У цьому твердому світі він, може, ніякий скраю,
 зате як прийде додому — для жінки він цар і бог.
 На неї можна нагримать, і можна її побити.
 Вона простить, приголубить, розсолу тобі внесе.
 Ти, може, від мене втомився. Мене потрібно любити.
 А там треба тільки женитись. Ото женився — і все.

Так дай же вам, Боже, щастя. Прибийте собі підкову.
 Нічим не журися, Грицю. Усе, як я, промине.
 Але ні навмисно, Грицю, ні просто так, випадково,
 ні словом лихим, ні добрим ніколи не згадуй мене. <...>

* * *

<...> ...Десь тихо жаби кумкають з болота.
 Лягла на мур вечірня позолота.
 Прощальний промінь блиснув на стіні.
 І сонце, сонце — як жива істота,
 єдина, що всміхається мені!

Я завтра, сонце, буду умирати.
 Я перейшла вже смертницьку межу.
 Спасибі, сонце, ти прийшло крізь ґрати.
 Я лиш тобі всю правду розкажу.

Не помста це була, не божевілля.
 Людина спроста ближнього не вб'є.
 Я не труїла. Те прокляте зілля
 він випив сам. Воно було мое.

Я ту отруту з розпачу зібрала.
 Я змалку знаю, де яке зело.
 Мені це ще од баби перейшло, —
 її вважала відьмою Полтава. <...>

Я наварила м'яти, драголюбу.
Не пособило. Наварила ще.
Вже скоро день, що їм іти до шлюбу,
мене ж пече всередині, пече! <...>

...Вже й воду брала з іншої криниці,
а вже й не знала, де себе подіть.
Дівчата потягли на вечорниці,
то я й пішла, щоб дома не сидіть.
Вони собі жартують з парубками,
а я сиджу, самотня, при стіні.
Пряду куделю. Не зберусь думками.
В мені умерли всі мої пісні.
Вони ж співають про якусь кирею,
про те, що хтось когось занастив.
Я оступіла: Гриць прийшов із нею.
Мене побачив — очі опустил.

Враз поповзли по вилицях рум'янці.
Очима більше не стрічались ми.
Він танцював із Галею, і в танці
мов щось топтав і нищив чобітьми. <...>

...Мені всю ніч в очах це маячіло.
А після тих проклятих вечорниць
пройшло два дні, вже добре споночіло,
аж, Боже мій! — заходить в хату Гриць.

Якийсь чудний, запалені повіки,
пригаслі очі, під очима бриж.
— Марусю! — каже. — Я прийшов навіки.
Я на коліна стану, ти простиш?

— Я найдорожчі сплакала літа.
Чого вернувся до моєї хати?
Ми ж розлучились... Матінко свята!
Чи я ж тебе примушую кохати?!

Коли своїм коханням поступився
заради грошей і багацьких нив,
чи ти тоді од мене одступився,
чи сам себе навіки обманив?

— Себе, Марусю. Не дивись вороже.
Мені ті дні повік не одболять.
Тут двоє матерів, твоя і Божа.
Хай нас на шлюб вони благословлять.

Людей накличем, зробим перепросини,
щоб знали всі, хто чеше язиком.
Марусю, чуєш, зараз, ще до осені,
поберемось та й вступимо в закон.

А мати — з дому. Плачуть, затинаються
і говорить не хочуть ні про що.
А мати кажуть: — Руки не здіймаються.
Іди туди, ізвідки ти прийшов!

— Я зрадив, так.
Але це біль чи злочин?

Скажу всю правду, ми тепер одні.
Кому з нас гірше? Я одводжу очі,
а ти у вічі дивишся мені.

Я мучуся. Я сам собі шуліка.
Є щось в мені так наче не моє.
Немов живе в мені два чоловіка,
і хтось когось в мені не впізнає.

І що найтяжче: мука ж моя марна,
бо зрада — діло темне і брудне.
А ти — це ти.
Ти і в стражданні гарна.
Ти можеш навіть пожаліть мене. <...>

Відступник я. Нікчемний я і нищий.
Але ти любиш і тому прости.
Життя — така велика ковзаниця.
Кому вдалось, не падавши, пройти?

Він говорив, і відбувалось диво.
Він зраду якось так перетворив,
так говорив беззахисно й правдиво,
неначе він про подвиг говорив.

А я стояла як сліпа від сліз.
Душа марніла, як зів'яле клечання.
Хоч би мені хто
жменьку землі
з могили його приніс...
натертися проти серця... може б, трохи полегшало...

Він взяв мене за плечі, звав єдиною.
Щось говорив про долю, про борги.
Що там, під Дубно, він ще був людиною,
а тут він сам з собою вороги.
Що Галя — гуска, що й по ній це видно.
І все. І годі. — Я од неї втік.
А може, й правду кажуть, що ти відьма,
приворожила — і пропав навек.
Бо що б мене інакше так палило,
чого ж я так страждаю і борюсь?
Куди б мене в житті не прихилило,
а все одно до тебе я вернусь.

Ти ж ніч моя і світло моє денне!
Вже тут брехать, — який мені хосен?
Прости за все, воно таке буденне.
А я ж не можу без твоїх пісень!

Коли я там і говорив, і клявся,
я знав одне: збрешу — не помилюсь.
Як хочеш знати, — так, я їм продався,
але в душі на тебе я молюсь!

Тоді я двері відчинила в ніч.
Він ще й не встиг збагнути, в чому річ,
як я сказала:

— Йди собі, іди! —

А він сказав:

— Мені ж нема куди.

— Іди до неї. Будеш між панами.

А я за тебе, Грицю, не піду.

Це ж цілий вік стоятиме між нами.

А з чого ж, Грицю, пісню я складу?!

...Лежала тинь від столу і до печі.
Лампадка тріпотіла в божнику.
А він сидів, зіщуливши ті плечі
і звисивши ту голову тяжку.

«Як не хочеш, моє серце,
Дружиною бути,
То дай мені таке зілля,
Щоб тебе забути.

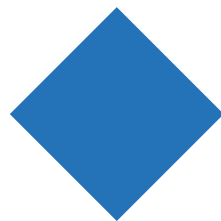

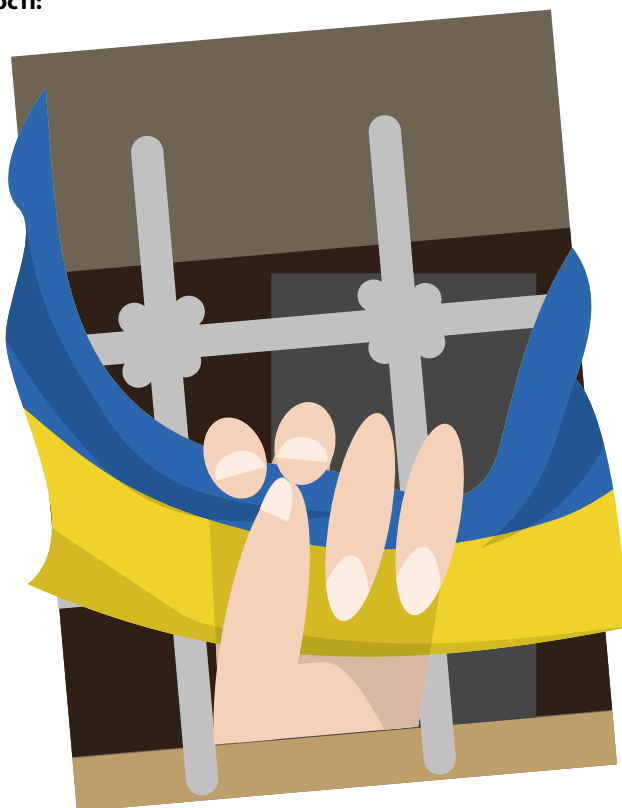
Стойічна українська поезія

Матеріал цього розділу відкриває перед вами широкі можливості для ствердження рис «стойіцизму», активної життєвої позиції, усвідомлення понять честі, людської гідності, мужності, сили духу на прикладі життя і творчості В. Стуса.

**Опрацюючи матеріал розділу, ви маєте змогу
набути та виявити такі компетентності:**

- ◆ **літературну** — знання творчої біографії В. Стуса, розуміння суті екзистенціалізму в поезіях, уміння характеризувати межовий стан суб'єкта лірики, який протистоїть ідеологічно викривленій реальності, зіставляти мотиви, форми буттєвого самоствердження в поезіях, аналізувати засоби художнього увиразнення, висловлювати власну думку про важливість активної громадянської позиції в житті;
- ◆ **ключові** — осмислення естетичної вартості художнього твору, формування уявлення про поезію як чинник власного світогляду, уміння визначати ціннісні пріоритети життя на засадах громадянського суспільства, висловлювати міркування, проводячи аналогії з сучасним життям.

Василь Стус

(1938—1985)

Василь Стус

Василь Семенович Стус народився 6 січня 1938 року в селі Рахнівці Гайсинського району на Вінниччині. Разом із батьками переїхав до міста Сталіно (нині Донецьк). Закінчив середню школу, вступив на історико-філологічний факультет педагогічного інституту. Був учасником літературного об'єднання «Обрій». Після університету вчителював, служив в армії на Уралі. Повернувшись додому, працював учителем та літературним редактором газети «Соціалістичний Донбас».

Дмитро Стус, син поета, писав: *«Загалом горлівсько-донецький період у творчому плані був для Василя Стуса надзвичайно плідним. Широка лектура, чуттєвість, незле, як на донецький масштаб, творче товариство з літературної студії «Обрій» ніби провокували до праці. І хоча якість більшості віршів не задовольняла поета, але пошуки в різних напрямках дозволили відкинути «не свої» творчі путі».*

1963 року вступив до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Шевченка. Перебуваючи в Києві, брав участь у літературному житті, входив до Клубу творчої молоді.

У вересні 1965 року під час прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у кінотеатрі «Україна» разом з іншими «шістдесятниками» публічно виступив проти арештів української інтелігенції. За це поета виключили з аспірантури. Довелося заробляти на життя на різних тимчасових роботах. Поезію не друкували: через «неблагонадійність» автора не було видано вже підготовлену збірку «Круговерть».

Дмитро Стус зауважує: *«Збірка «Круговерть» складалася з трьох розділів — «Рожеве півколо», «Біль — Білий день» та «Круговерть». На жаль, повністю реконструювати її текст неможливо, бо після того, як 1965-го року було розсіпано її набір, поет не зберіг рукопис. Готуючи до друку збірку «Зимові дерева», він просто вийняв машинописи кількох десятків віршів і приєднав їх до нової книжки».*

Перша з опублікованих збірок мала назву «Зимові дерева» (вона вийшла за кордоном 1970 року). У збірці виявилось поетове ставлення до радянської дійсності, неприйняття

Скульптурний портрет
Василя Стуса
(Борис Довгань, 1969)

лицемірства й інтелектуальної задухи. Автор звернувся до мотивів кохання, розчарування, самоти. Готуючи збірку до видання, Василь Стус склав передмову — «Двоє слів читачеві», у якій розповів про себе найсуттєвіше й виклав свої погляди на поезію. Зокрема, він писав: «...поет повинен бути людиною. Такою, що повна любові, долає природне почуття зненависті, звільнюється від неї, як од скверни. Поет — це людина. Насамперед. А людина — це, насамперед, добродій. Якби було краще жити, я б віршів не писав, а — робив би коло землі. Ще зневажаю політиків. Ще — ціную здатність чесно померти. Це більше за версифікаційні справи! Один з найкращих друзів — Сковорода».

У січні 1972 року за активну громадянську позицію поета заарештували й засудили до п'яти років позбавлення волі та трьох років заслання. У неволі він відмовився від радянського громадянства: «Мати радянське громадянство є неможливою для мене річчю. Бути радянським громадянином — значить бути рабом...». Після заслання поет повернувся до Києва, вступив до правозахисної організації — Української Гельсінської спілки.

Не минуло й року, як В. Стуса знов ув'язнили. І новий вирок: десять років таборів та п'ять заслання. Поетові забороняли побачення з родиною, а наглядачі знищували записи його творів. Нестерпні умови, створені табірною адміністрацією, викликали невдоволення ув'язнених. За виступи проти свавілля наглядачів поета кинули в одиночну камеру, а потім відправили в карцер. На знак протесту В. Стус оголосив безстрокове голодування. Помер 4 вересня 1985 року.

Уже після смерті поета за кордоном вийшла його поетична збірка «Палімпсести» (1986).

На початку 90-х років ХХ століття, коли з розпадом Радянського Союзу було знято ідеологічне табу з постаті поета, дослідниця Михайлина Коцюбинська впорядкувала збірку поезій «Дорога болю» і видала художню спадщину митця в шести томах (дев'яти книгах). Аналізуючи останню збірку («Палімпсести»), дослідниця однією з головних рис Стусової поетики називає внутрішню структуру палімпсестів: «на давніший текст нашаровуються пізніші, новіші, але не стираючи, не нищачи претексту — він проступає виразно, взаємодіючи в оригінальний спосіб із пізнішими нашаруваннями. Спогади, враження — давні, ще і ще давніші — відсуваються на задній план, осідають, але проглядають крізь пізніші напластування».

Орач. Портрет Василя Стуса
(Віктор Зарецький, 1990)

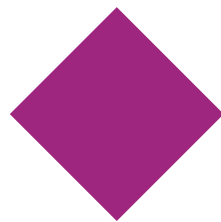

Сучасна українська література

Матеріал цього розділу відкриває перед вами широкі можливості для усвідомлення того, що мистецтво є засобом саморозкриття особистості; формування сучасного погляду на світ, людину в ньому.

Опрацьовуючи матеріал розділу, ви маєте змогу набутися та виявити такі компетентності:

- ◆ **літературну** — уміння характеризувати історико-культурну ситуацію в Україні наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст., називати імена сучасних письменників, їхні твори, ілюструвати стильове розмаїття, пошук авторами нових тем і форм їх розкриття, пояснювати значення понять «*постмодернізм*», «*елітарна*» і «*масова*» література, аналізувати поезії, прозові твори;
- ◆ **ключові** — уміння розрізнати масову й елітарну літературу, працювати в різних пошукових системах для отримання потрібної інформації, використовувати різноманітні читацькі стратегії, обстоювати можливість перекладу українською мовою будь-якого тексту.

4. Лідером якої літературної організації був Микола Хвильовий?
А «Плуг»
Б Вільна академія пролетарської літератури
В Майстерня революційного слова
Г Всеукраїнська спілка пролетарських письменників
5. Михайль Семенко був лідером літературної течії
А експресіонізму
Б імпресіонізму
В футуризму
Г символізму
6. Поетом-авангардистом був
А Павло Тичина
Б Максим Рильський
В Євген Плужник
Г Михайль Семенко
7. Автором твору «Зелена Євангелія» є
А Богдан-Ігор Антонич
Б Максим Рильський
В Микола Зеров
Г Павло Тичина
8. Імена поетів, які увійшли в історію української літератури як «ґроно п'ятірне», перелічені в рядку
А Павло Тичина, Максим Рильський, Євген Плужник, Володимир Свідзинський, Богдан-Ігор Антонич
Б Микола Зеров, Максим Рильський, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, Освальд Бурґардт
В Михайль Семенко, Микола Зеров, Максим Рильський, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара
Г Євген Плужник, Володимир Свідзинський, Микола Зеров, Освальд Бурґардт, Михайло Драй-Хмара
9. Максим Рильський належав до літературного угруповання, що дістало назву
А «неокласики»
Б футуристи
В авангардисти
Г неореалісти
10. Імена героїв твору Осипа Турянського «Поза межами болю» названі в рядку
А Сев, То-Ма-Кі
Б Многогрішний, Медвин
В Мокій, Уля
Г Бояні, Добровський
11. У поезії Євгена Маланюка «Напис на книзі віршів» постає образ
А майстра корабля
Б імператора строф
В коляди
Г Різдва
12. Античний сюжет використано в поезії
А «Арфами, арфами...»
Б «У теплі дні збирання винограду...»
В «Солодкий світ!..»
Г «Ніч... а човен — як срібний птах»

13. Літературу Західної України представляють письменники
А Юрій Яновський, Микола Хвильовий
Б Богдан-Ігор Антонович, Осип Турянський
В Олександр Довженко, Остап Вишня
Г Іван Багряний, Валер'ян Підмогильний
14. Автором «інтелектуального роману» є
А Валер'ян Підмогильний
Б Юрій Яновський
В Олесь Гончар
Г Сергій Жадан
15. Установіть відповідність між назвою твору і його жанром.
Жанр	Назва твору
1 роман	А «Сом»
2 новела	Б «Три зозулі з поклоном»
3 кіноповість	В «Місто»
4 усмішка	Г «Зачарована Десна»
16. Установіть відповідність між автором і назвою твору.
Автор	Назва твору
1 Василь Симоненко	А «Страшні слова, коли вони мовчать...»
2 Ліна Костенко	Б «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...»
3 Василь Стус	В «Задивляюся у твої зіниці...»
4 Микола Вінграновський	Г «У синьому небі я висіяв ліс...»
	Д «Балада про соняшник»
17. Розкажіть про історичні та суспільні умови розвитку української літератури в 1920—1930-х роках, основні напрями, стильове розмаїття мистецтва 1920-х років. Назвіть основні літературні організації, угруповання. Поясніть поняття «розстріляне відродження».
18. Поясніть поняття «вітаїстичність» у поезії 1920-х років.
19. Розкажіть про кларнетизм як індивідуальний стиль П. Тичини.
20. Назвіть основні твори Є. Плужника, розкажіть про художні особливості вивчених віршів.
21. Схарактеризуйте творчість «неокласиків», наводячи приклади з розглянутих творів М. Рильського.
22. Розкажіть про роль М. Хвильового в літературно-мистецькому житті 1920-х років. Схарактеризуйте його твір «Я (Романтика)»: сюжетно-тематична основа, жанр, основні риси індивідуального стилю.
23. У чому полягало новаторство художньої форми в романі Ю. Яновського «Майстер корабля»? Назвіть проблеми твору, розкажіть про ознаки в ньому неоромантизму.

24. Що таке урбаністичний роман? Назвіть твір цього жанру в українській літературі 1920-х рр. та його автора. Розкажіть про тему, проблеми, сюжет і образи роману.
25. Назвіть українського письменника, що створив жанр «усмішки», розкажіть про його твори.
26. Визначте жанр твору М. Куліша «Мина Мазайло». Поясніть історико-політичні чинники, які вплинули на зіткнення головних дійових осіб. Схарактеризуйте образи дійових осіб, їхні світоглядні та громадянські позиції.
27. Назвіть вивчені твори Б.-І. Антонича, розкажіть про їхні художні особливості.
28. Чому твір О. Турянського називають поемою в прозі? У чому полягає життєствердність твору?
29. Розкажіть про художнє осмислення героїчної і трагічної історії України в поезії Є. Маланюка, ліричні роздуми про призначення поезії.
30. Схарактеризуйте твір І. Багряного «Тигролови» як український пригодницький роман.
31. Поясніть поняття «кіноповість». Розкажіть про кіноповість «Зачарована Десна» О. Довженка: автобіографічна основа, сповідальність, морально-етичні проблеми, порушені у творі.
32. Яка основна тема новели О. Гончара «Модри Камень»? Які проблеми розкрито у творі? Схарактеризуйте образи героїв.
33. Що таке «шістдесятництво» в українській літературі? Назвіть імена письменників-«шістдесятників».
34. Розкажіть про художні особливості лірики В. Симоненка, мотиви його творів.
35. Назвіть основні мотиви творів Д. Павличка, розкажіть про його пісенну лірику.
36. Яким чином І. Драч у своїй творчості переосмислив жанр балади? Розкажіть про символічність образів «Балади про соняшник».
37. У чому полягають особливості поетичної мови М. Вінграновського?
38. У чому особливість розкриття «вічної» теми «любовного трикутника» в новелі Г. Тютюнника «Три зозулі з поклоном»?
39. У яких творах Л. Костенко торкається проблеми людини і мистецтва? Яким чином письменниця розкриває цю проблему?
40. Які риси стоїчної поезії виявляються у творчості В. Стуса?
41. Українську літературу якого періоду називають сучасною? Які особливості для неї характерні?
42. Що таке постмодернізм? У творах яких українських письменників виявляються риси постмодернізму?
43. Розкажіть про творчість одного з вивчених сучасних українських письменників (на вибір).

Словник термінів і понять

- Авангард** — узагальнена назва мистецьких течій початку ХХ ст., що поєднали заперечення культурної традиції із творчою енергією, спрямованою на пошук нових засобів мистецького вираження. До основних течій авангарду належать футуризм, сюрреалізм, кубізм, абстракціонізм, конструктивізм.
- Автор** — творець книжки, неповторного художнього світу.
- Алегорія (інакомовлення)** — втілення певної абстрактної ідеї в конкретному образі тварини, рослини або предмета.
- Алюзія** — натяк, що відсилає до певного сюжету чи образу, культурного явища, історичної події в розрахунку на проникливість читача, який може цей натяк зрозуміти.
- Афоризм** — лаконічний влучний вислів.
- Байка** — віршове або прозове алегоричне оповідання повчального змісту.
- Балада** — ліро-епічний твір фантастичного, історико-героїчного чи соціально-побутового змісту з драматичним напруженим сюжетом.
- Вічні теми** — літературні теми загальнолюдського значення (життя і смерть, добро і зло, любов і ненависть, людина і природа тощо).
- Гімн** — піднесена, урочиста пісня програвового характеру, яка прославляє і звеличує кого-небудь або що-небудь.
- Гіпербола** — перебільшення якостей людини, явища, предмета.
- Громадянська поезія** — поетичні твори, у яких розкриваються соціальні й національні мотиви.
- Гротеск** — літературний прийом, який будується на поєднанні несумісних явищ: фантастичного й реального, прекрасного й потворного, правдоподібності й карикатури.
- Гумор** — відображення смішного в людині й житті. Гумор частіше виражає добродушне ставлення, не заперечує об'єкта висміювання.
- Домисел** — народжена уявою письменника дійсність, додавання з художньою метою того, чого насправді не існувало.
- Драма** — один із літературних родів, що змальовує дійсність у дії. Драма переважно призначена для сценічного втілення, однак існують і драми для читання.
- Драматизм** — загострена напруженість дії в художньому творі.
- Езопівська мова** — мова, яка передає думки в замаскованій формі, за допомогою натяків, алегоризму.
- Експресіонізм** — мистецький напрям перших десятиліть ХХ століття. Поширені мотиви — страх, безнадія, біль, страждання, смерть. Експресіонізму властиві загострена емоційність автора й персонажів, фрагментарність оповіді, використання символіки і гротеску.
- Елегія** — сумна лірична поезія.

- Епіграф** — цитата, уміщена перед текстом твору або його розділами, яка визначає основну ідею чи тему твору, вказує на авторську позицію.
- Епізод** — відносно самостійний фрагмент сюжету твору.
- Епітет** — художнє означення.
- Епос** — рід літератури, організуючою рисою якого виступає оповідь.
- Есей** (або **есе**) — невеликий прозовий твір довільної композиції, у якому висловлено індивідуальні думки та враження автора з певного приводу.
- Запозичення** — використання автором уже відомих мотивів, образів, ідей, художніх засобів і прийомів.
- Ідея** — основна думка художнього твору.
- Імпресіонізм** — мистецький напрям, що зародився в малярстві й поширився на інші види мистецтва. Розкриваючи внутрішній світ людини, імпресіоністи фіксували психічні стани, почуття й переживання своїх героїв.
- Інтер'єр** — змалювання з художньою метою внутрішніх приміщень помешкання.
- Іронія** — художній засіб, що полягає в невідповідності між прямим змістом висловлювання й його справжнім (прихованим) значенням.
- Історичний роман** — великий епічний твір про минуле, який поєднує історичну правду з художнім домислом.
- Кіноповість** — повість, складена з невеликих епізодів, що змінюються, немов кадри у фільмі. Тому її легко переробити на кіносценарій.
- Комедія** — драматичний твір, у якому за допомогою гумору та сатири висміюються негативні явища дійсності.
- Композиція** — побудова твору.
- Контраст** — різка протилежність, протиставлення.
- Конфлікт** — зіткнення протилежних інтересів і поглядів у художньому творі.
- Кульмінація** — момент найвищого емоційного напруження, загострення дії.
- Ліризм** — піднесено-емоційне переживання події чи явища.
- Лірика** — рід літератури, в основу якого покладено емоції, переживання людини.
- Ліричний відступ** — прийом у літературному творі, коли автор безпосередньо висловлює свої думки й почуття з приводу подій чи героїв твору.
- Ліричний герой** — носій думок, переживань у ліричному творі.
- Ліро-епічний твір** — літературний твір, у якому поєдналися виражальні засоби лірики й епосу.
- Медитація** — жанр ліричної поезії, герой якої розмірковує над складними питаннями сенсу життя, власної долі.
- Метафора** — образний вислів, що розкриває ознаки одного явища чи предмета через перенесення на них ознак іншого предмета чи явища.
- Модернізм** — комплекс мистецьких напрямів кінця XIX — перших десятиліть XX ст. із загальною орієнтацією на оновлення, або модернізацію.
- Монолог** — розгорнуте висловлювання, що належить одній людині й виражає її думки та переживання. Від діалогу монолог відрізняється тим, що є самодостатнім висловлюванням, не вимагає відповіді.
- Мотив** — емоційно-смілове навантаження ліричного твору або неподільна смислова одиниця сюжету.

- Неореалізм** — літературна течія, що виникла завдяки оновленню класичного реалізму. Їй властиві пошук людської сутності у внутрішньому світі, а не в соціальному житті, поглиблений психологізм, ліризм і філософічність.
- Неоромантизм** — напрям модернізму, якому властиві увага до незвичайних особистостей, сильних пристрастей, до всього загадкового й фантастичного.
- Новела** — невеликий епічний твір про незвичайну подію з несподіваним фіналом.
- Оповідання** — невеликий епічний твір, сюжет якого заснований на одному або кількох епізодах із життя небагатьох персонажів.
- Паралелізм** — художній прийом, що передбачає зіставлення людського життя з описами природи з метою розкриття психологічного стану героїв.
- Пародія** — комічне наслідування іншого художнього твору.
- Пейзаж** — опис природи в літературному творі.
- Персонаж** — дійова особа літературного твору. Виділяють головних, другорядних, епізодичних персонажів.
- Персоніфікація** — уподібнення неживих предметів чи явищ природи людським якостям.
- Підтекст** — прихований зміст твору.
- Повість** — епічний твір частіше з однолінійним сюжетом, який за широтою зображення дійсності посідає проміжне місце між оповіданням і романом.
- Поема** — ліро-епічний чи епічний твір, у якому зображено значні події та яскраві характери.
- Поема в прозі** — ліро-епічний прозовий твір, що відзначається властивою для поеми фрагментарністю у змалюванні подій.
- Порівняння** — пояснення одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою сполучників *як, мов, немов, наче, ніби* та ін.
- Послання** — ліричний твір, написаний як звернення до певної особи чи багатьох осіб.
- Постмодернізм** — тип культури, що прийшов на зміну модернізму й набув поширення в останні десятиліття ХХ століття. Виділяють постмодернізм як літературний напрям. Постмодерністи легко порушують усталені літературні норми і правила. Їхні тексти часто позначені пародійністю, застосуванням ігрових прийомів.
- Портрет** — зображення зовнішності людини в літературному творі.
- Пригодницький роман** — великий епічний твір, для якого характерні драматизм, загадка, швидка зміна подій, мотив переслідування.
- Притча** — філософсько-алегоричний повчальний твір.
- Прототип** — реальна особа, життя й діяльність якої покладено в основу створеного письменником образу персонажа.
- Псевдонім** — вигадане ім'я та прізвище письменника.
- Публіцистика** — твори, що висвітлюють актуальні суспільні проблеми.
- Ремарка** — авторське пояснення в драматичному творі, яке стосується умов дії, вигляду чи поведінки дійових осіб.
- Рима** — співзвучне закінчення рядків у поетичному творі.
- Роман** — великий складний епічний твір, у якому широко зображено життя багатьох персонажів.
- Роман у віршах** — великий за обсягом віршований твір, у якому епічний спосіб зображення дійсності поєднується з ліризмом.

- Романс** — ліричний твір із наспівною інтонацією, який виконується під музичний акомпанемент.
- Романтизм** — літературний напрям, у світоглядній основі якого лежить розбіжність між дійсністю і мрією. Він віддзеркалює розчарування людини в щоденних про-
вах життя й розбудовує сферу фантазії та мрії.
- Сатира** — гостре викриття негативних явищ.
- Сатирична комедія** — жанровий різновид комедії, що ставить за мету викривати, засуджувати й висміювати суспільні й людські вади.
- Символізм** — напрям модернізму, що зародився у Франції в останній чверті XIX ст. Особливу роль у пізнанні світу символісти відводили творчій інтуїції. Заслугою символістів стали знахідки у сфері художньої форми, що виявились у створенні оригінальних і яскравих образів-символів.
- Синоніми** — слова, відмінні за звучанням, але однакові чи близькі за змістом.
- Сонет** — лірична поезія, що має чотирнадцять рядків п'ятистопного або шестистопного ямба та чітку строфічну організацію: зазвичай складається з двох катренів (чотирирядкова строфа) та двох терцетів (строфа на три рядки).
- Строфа** — поєднання рядків у вірші, що мають певний віршовий розмір, ритм, у римованій поезії — схему римування.
- Сюжет** — розвиток дії, перебіг подій у літературному творі.
- Трагедія** — драматичний твір із гострим непримиренним конфліктом, у якому герой чи герої поставлені в умови безвиході. Зазвичай завершується загибеллю героя.
- Умовність** — порушення правдоподібності зображення з художньою метою.
- Урбаністичний роман** — великий за обсягом епічний твір, що зображує переважно міське середовище й розкриває особливості міського типу культури.
- Усмійшка** — різновид гуморески, що поєднує побутові або пейзажні описи з авторськими відступами. У її основі — якась комічна ситуація чи комічне зіткнення персонажів. А оповідь завжди дотепна й переважно лаконічна.
- Усна народна творчість** — словесна частина мистецьких явищ народної культури.
- Футуризм** — одна з авангардистських течій, представники якої проголосили мистецтво майбутнього, що відповідало б новій епосі з її прискореними ритмами, бурхливим технічним прогресом. Одним з ідеологів цієї течії був італійський письменник Філіппо Марінетті, який 1909 року опублікував «Маніфест футуризму».
- Характер** — образ людини з властивими їй індивідуальними рисами, що зумовлюють її поведінку, ставлення до інших людей.
- Художні засоби** — сукупність прийомів, способів діяльності письменника, за допомогою яких постає художній світ твору.
- Художня деталь** — зображена у творі подробиця, наділена особливим змістом. Вона означає значно більше, ніж проста життєва реалія, здатна уточнювати задум автора, увиразнювати психологічну характеристику персонажа, впливати на емоційну специфіку твору.
- Цикл** — сукупність творів, об'єднаних автором у художню цілість.

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

БОРЗЕНКО Олександр Іванович
ЛОБУСОВА Олена Вікторівна

«УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА (РІВЕНЬ СТАНДАРТУ)» підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Головний редактор *І. Л. Столій*. Редактор *О. О. Якименко*.
Технічний редактор *А. В. Пліско*. Комп'ютерна верстка *О. В. Сідельникової*.
Художнє оформлення *В. І. Труфена*. Коректори *Н. В. Красна*, *І. В. Ткаченко*.

Ілюстрації та обкладинка *О. С. Юхмана*.

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Підписано до друку 05.06.2019. Формат 70×90/16.

Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 17,55. Обл.-вид. арк. 18,0. Тираж 16761 прим. Зам. №11705-2019.

ТОВ Видавництво «Ранок»,

вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5215 від 22.09.2016.

Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Підручник надруковано на папері українського виробництва

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,
пров. Сімферопольський, 6, Харків, 61052.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5340 від 15.05.2017.

Тел. +38(057)712-20-00. E-mail: sale@triada.kharkov.ua

Пам'ятка №5. ПАСПОРТ ТВОРУ

- Автор/авторка твору
- Назва твору
- Вид літератури, до якого належить твір (епос, лірика, драма, ліро-епос)
- Жанр твору
- Тема твору
- Ідея твору
- Образи-персонажі
  - головні образи-персонажі
  - другорядні образи-персонажі
- Інші види образів (образ-пейзаж, образ-портрет, образ-інтер'єр; зорові, слухові, тактильні образи тощо)
- Особливості мови твору, приклади засобів художньої виразності

Пам'ятка №6. ЯК НАПИСАТИ ВІДГУК НА ХУДОЖНІЙ ТВІР (КНИГУ, КІНОФІЛЬМ ТОЩО)

1. Укажіть автора/авторку (творців) і назву твору.
2. Назвіть тему твору.
3. Наведіть короткий зміст твору.
4. Визначте проблеми, які автор/авторка порушив/порушила у творі.
5. Висловте свою думку про твір: що в ньому особливо сподобалось або не сподобалося, запам'яталося.
6. Зробіть висновок: про що автор/авторка спонукав/спонукала вас замислитися, що нового відкрив твір (якщо це екранізація книги, то наскільки творцям фільму вдалося передати її зміст).

Пам'ятка №7. ЯК СКЛАСТИ КОНСПЕКТ ТЕКСТУ

1. Уважно прочитайте весь текст. Виділіть слова, речення, що передають основну думку тексту.
2. Розділіть текст на частини.
3. Прочитайте першу частину, виділіть у ній головне. Сформулюйте головну думку уривка двома-трьома реченнями. Запишіть їх.
4. Ту саму роботу виконайте з іншими частинами тексту.
5. Перевірте себе. Прочитайте конспект, переконайтеся, що він відображає основні положення тексту й допомагає пригадати, відтворити його зміст.

Пам'ятка №8. ЯК ЗДІЙСНИТИ САМООЦІНЮВАННЯ, ОЦІНИТИ РОБОТУ ОДНОКЛАСНИКА / ОДНОКЛАСНИЦІ

1. Уміння слухати та перефразувати.

- Ви уважно слухаєте співрозмовника;
- ставите уточнювальні запитання;
- можете за потреби переказати почуте.

2. Уміння аргументувати.

Ваші аргументи:

- засновані на фактах;
- чіткі та логічні;
- переконливі.

3. Участь в обговоренні.

- Ви охоче берете участь в обговоренні;
- можете дати обґрунтовану відповідь на питання;
- можете підтвердити відповідь доказами, зокрема з тексту твору.

4. Участь у роботі групи.

- Ви дотримуєтеся правил роботи в групі;
- сумлінно виконуєте свої обов'язки;
- берете активну участь в обговоренні;
- підтримуєте інших членів групи.

5. Виступ (повідомлення, презентація проекту).

- Виступ відповідає заявленій темі;
- тему виступу розкрито повною мірою;
- факти викладено послідовно, запропоновані положення доведено, словниково-вий запас доповідача є достатньо багатим.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

11 клас

Рівень стандарту

Особливості підручника:

- ▶ створює умови для активної діяльності на уроці та свідомої самостійної роботи учнів
- ▶ дає змогу втілювати сучасний підхід до навчання через систему компетентнісно орієнтованих завдань

Інтернет-підтримка дозволить:

- ▶ здійснити онлайн-тестування за кожною темою
- ▶ скористатися додатковими матеріалами

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

ISBN 978-617-09-5226-4

Інтернет-підтримка
interactive.ranok.com.ua

